

Ketabton.com

اوس پي پل پٽه مرو ايو و نشته عالمه
آواره شيدا دخته دونه هي ملنگ و

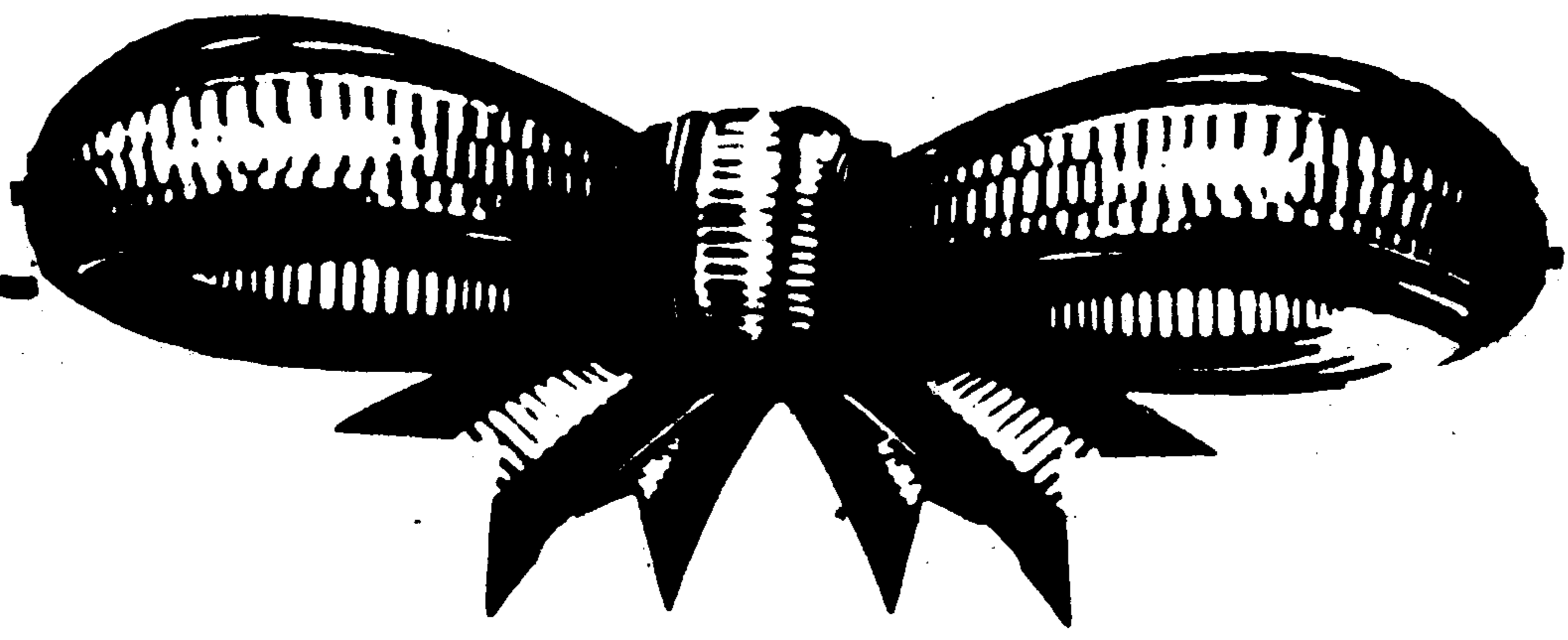
آواره شيدا

دکاظم خان شيدا پر شروند او کورني نوي خپرنته

ليکوال

حبيب الله رفيع

۱۹۹۱ع / ۱۳۷۰هـ ش

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَرُونُ

+++++

دارواینباد استاد کامل مومند

په نوم

چی ددوی عالمانه شکونه

ددې ساسالی دلامنخ ته کېدو

سبب شول .

ح - مرفیع

فهرست

سرلیک _____ مخ

سرریزه _____ الف

لومړې څپرکي :

۱. روايتونه او اټکلونه _____

دوهم څپرکي :

۷. شکونه او ډټکونه _____

درېم څپرکي :

۲۴. سندونه اولاسوندونه _____

څلورم څپرکي :

۸. تر لاسه شوي نتيجه _____

سیریزه

چې سایه کاندې مدام په سردستریو
"شیدا" شام د غریبې عجب عالم دی

کاظم خان "شیدا" د پښتولوی شاعر و، د نازک خیالی
او موشکافی له پلوه چې هنر یې سیاله او بې مثاله و
او په دې ځانگړنه (خصوصیت) کې دده غوندې شاعر
لا په پښتو کې نه دی تېر شوی. خو لکه څرنگه یې
چې شعر او فن ځلاند او معروف دي همدومره یې د
ژوند څېره تته او تیاره ده؛ په ځوانۍ کې له وطنه
پر دېس شوی او دخپل هنر د شکوفانۍ او غوړېدلو

موده ڀي ڀڻ غربت ، ٻڀڪسي اوڀي وطني ڪنڀي تهره ڪري
ده ؛ دي له هڀواده مهجور اوله خيلوانو نه ليري و ، ڀڻ
گمناهي اوگوڀنه ڪيري ڪنڀي ڀي ژوند ڪاوه ، نه بل چار
ده د ژوند ڀڀڀي ليڪي او نه دده له دي چار سره
مينه وه .

دا ڀڀڀه يواڻي دده د ژوند ڀڻ باب نه ده ڀڀڀه شوي
بلڪي د ڀڀڀو د زياتو شاعرانو ژوند ڀڀڀي تي او ورڪي
دي او دالربيه يواڻي له ڀڀڀو ادببانو سره نه ده شوي
بلڪي د نريوال (جهاني) ادب زيات شاعران او ليکوال دفن
له نظره مشهور او معروف دي خود ژوند ڀڀڀو له خوا
نومورڪي او گمنا .

ڪله ڀي ڀڀڀي ليکونڪي او ادب خپر و نڪي د شيدا ژوند
ته متوجه شول دده پر مرينه تر يوي ڀڀڀي زيات وخت
او ڀڀڀي و ، د ژوند خپر ڀي نوره هم ته شوي وه ، د
ڀڀڀو ڪلوي ڀڻ ڀلونو ڀي د زماني بادونو نوري دور ڀي
هم وروڀي او دده يادونه ڀي گرجن ڪري وو .

بيا هم ڀڀڀي ليکونڪو ڀڻ يوه خوله وليڪل ڀي شيدا د
افضل خان زوي ، د اشرف خان لمسي او د خان خوشحال
خان خٽڪ ڪر و سي دي . پور يوه ڀڀڀي دا عنعنوي ڀڀڀو ڪلوي
را روانه وه ، دقيق خپر و نڪي او عميق ڀڀڀي ليکونڪي ڀي سنده

سوايتونه نشي قانع کولی نو حڪه کله چي په ۱۹۷۴ع کال
 د پښتونو ماند محقق اروا بناد دوست محمد خان کامل
 مومند د افضل خان خټک مشهور کتاب « تاريخ مرصع »
 خپراوه هله يې د کاظم خان هېڅ تخبنه نېسانه ونه موند،
 شکونه ورته پېدا شول او پوښتنې يې په ذهن کې
 وگرځېدې، په دې بې سندې روايت يې شک وکړ او دا
 يې په پټو سترگو تائيد نه کړه چي کاظم خان د خورشال خان
 خټک کړوسې دی؛ خپلې پوښتنې يې طرح کړې او موضوع يې
 بحث ته وړاندې کړه، بيا نو په موضوع تاوده بحثونه و شول
 خو موضوع لا ښخه پاتې شوه او داسې سندونه لامنځ ته نه
 شول چي د دې عنعنوي روايت ټينگ ملا تر وکړي او دا ثابته
 کړي چي کاظم خان شهيدا د خوشال خان خټک کړوسې دی.
 زه هم د پښتو د يوه طالب العلم په هېڅ موضوع ورجلب
 کړم او سره له دې چي د شيدا غونډې مهجور او آواره يم،
 خاطرې پرېشان او ژوندې پاشان دی خو دخپل ذوق د
 تسکين او د حان بوختولو له پاره په دې برخه کې
 د سندونو په راغونډولو بوخت شوم او غواړم چي په دې
 ليکنه کې دخپلې خپېرې او وگرو هېرې نچور وړاندې کړم؛
 زه به هڅه کوم چي دا موضوع په داسې سندونو متکي
 کړم چي يوازې خيزه شي او دا ثابته کړي چي کاظم خان د خوشال

خان خٽڪ ڪر وڃي ڏي ڪه نه ؟

له لوي خدای نه په ڊي لاره ڪنهي توفيق غور هم اورد

جان له حاله سره وږد شيدا دا بيت را خبر گوم :

نراهه هسي نه وایم چي فراق ووژلم

حيات خوشته دي وڻي بي خونده دي !

په مينه

حبيب الله رافع

پښور، کوز تا کال

۱۹۸۷-۱۰-۲۱

۱۳۶۶ هـ ش ۷-۲۹

۱۴۰۱ هـ ق ۲-۲۹

لومړې خپرکي

روايتونه او اټکلونه

اوس يې پل په مړو ايرونشته عالمه
آواره شيدا دڅه دونهې ملنگ و

لومړني هغه کتابونه چې کاظم خان شيدا د افضل خان
ختک زوی، د اشرف خان هجري لمسی او د خوشال خان خټک
کړوسی کښي: د دپټي حیات خان «حیات افغاني»، د شېر محمد
خان گنده پور «خوردشيد جهان» او د انگرېزي ختيځپوهانو او ورتي
«پښتوگرامر» او د پلاوډن د «کلید افغاني» انگليسي ژباړه
دي (۱) خودوی يوه هم د خپلې دې خبرې له پاره تر ځان
وړاندې سند نه دی بنور دلی او بې بنسټه وداني يې کړې ده.
کله چې نيمه پېړۍ (صدۍ) پخوا په افغانستان کښې په

پښتو ادب څېرې پيدا شوې ، افغاني څېرې ونگو او پوهانو
هم همدا روايات را نقل كړل ، اروا بناد علامه عبدالحی
حبيبي په « پښتانه شعراء » (۲) ، پوهاند صديق الله رښتين
« د پښتو ادب په تاريخ » (۳) او عبدالرؤف بېنوا « د كاظم
شيدا په ديوان » (۴) كښې دا خبرې راغبرگې كړې .

په صوبه سرحد كښې هم د پښتو محققينو د همدې
روايت پيروي وكړه ، دروند محقق همېش خليل په « ديوان
كاظم خان شيدا » (۵) ، ډاكټر انوار الحق په « ديوان كاظم خان شيدا »^۶
او بناغلو رضا همداني او فارغ بخاري په تاريخ ادبيات
سرحد « (۷) او نورو ليكوالو هم په خپلو مقالو او ليكنو كښې دا
روايت وپاله .

اروا بناد استاد كامل مومند چې د « تاريخ مرصع » په
سريزه كښې د دې روايت په برخه كښې شكونه او پوښتنې
را منځ ته كړې (۸) بيا هم بې اثره پاتې شوې او د افغانستان
او صوبه سرحد محققينو هماغه زړه لاره وپاله او بې له
دې چې كوم شك وښيي شيدا يې د خوشال خان خټک كړوې
وباله . په دې برخه كښې د دوو مهمو كتابونو يادونه
ضروري ده چې د تاريخ مرصع تر خپرېدو وروسته يو
په كابل او بل په پېښور كښې خپور شوی دی ؛ « فرهنگ
زبان و ادبيات پښتو » د خوان محقق بناغلي زلمي هېواد مل

اثر چي د پښتنو شاعرانولند خو مطلبي ژوند ليک دی
په همدې روايت ولاړ دی (۹) او «روهي ادب» د پروفيسر
محمد نواز طائر تاليف چي د پښتو ادب په نوي طرز کښي
تاريخ دی، دا تاريخ هم همدا روايت راخلي (۱۰).

پوهاند عبدالشکور د شاد يوازيني سرې دی چي د
اروا بناد استاد کامل شكونه او پوښتنې يادوي او په
خپله کومه پرېکړه نه کوي (۱۱).

د رواياتو لنډيز:

د شيدا ژوند خپرونکو په يادو شوو آثارو کښي
دده د ژوند خاکه داسې جوړه کړې ده:
کاظم خان شيدا د پښتو د مشهور ليکونکي افضل خان
ختک زوی، د پښتو د نامتو شاعر اشرف خان هجري لمسی
او د پښتو ادب د نوميالي پلار خوشال خان ختک کړوس دی
د ۱۱۳۵ - ۴۰ هـ ق کلونو تر منځ زير پدلی دی.

څه وخت چي دده پلار وفات شو نو دده مشر ورور
اسدالله خان د مشرۍ دستار په سر کړ او دخپل اقتدار
د قيام او استحکام له پايې چي خپلو وروڼو او نورو خپلوانو
ته کوم ناشوني حالات پيدا کړل کاظم خان شيدا په هغې
خوبښ نه و ان چي احتجاجاً دخپلې برخې جايداد نه هم تېر
شو؛ پر اسدالله خان تر ټولو وروڼو نه کاظم خان زيات

گران و ، دده پنه بدگمانی چي پوه شونو دده له زبه نه
 يي دهر راز شكونو دلري كولو هڅه وكړه او حتى ده
 ته يي نوره حمله هم وروبخښله او د قره لوري يي هم
 ورته په نكاح كړه خو څرنگه چي كاظم خان د خوشال
 خان د زامنو او لمسيو زبون حال دخپل پلار له لاسه
 ليدلي و نو هكه د اسدالله خان له خوا مراعات او بخشش
 دهغه شكونه نور هم زيات كړل ... كاظم خان شيدا
 خپل كور كلي پرېښود ، له خپلوانو خصوصاً خپل ورور
 اسدالله خان نه ډېر خپه و .

شيدا لومړي كشيخته ولاړ ، هلته يي زده كړې وكړې
 او كله يي چي څه زده كړل سره نند شريف ته ولاړ او
 په پای كښي رامپور ته ولاړ چي هلته د نواب فيض الله
 خان پښتون رياست و او نور ډېر پښتانه هم دلته
 ودان وو ؛ نواب دي د مياشتي په زر دوپي په
 ملازمت كښي واخيست .

دده ورور اسدالله خان بيا هم دده در او ستلو
 كورښي وكړ ، دوستان به يي پسې لېږل والېږل خو
 ده د هغونه منل . څه موده پس اتفاقاً شيداله خپلو
 هندي ملگرو سره د سپل له پاره تر حسن ابدال راغلي
 و او چي خپلوان يي پرې خبر شول پسې ورغلل خو چي

هرڅو منتونه يې ورته وکړل شيدا سرای ته رانغی .
 کاظم خان شيدا په سرهند شريف کښې د نقشبندي
 طريقې د پير غلام معصوم مرید و . ده په ۱۱۸۱ هـ ق کال
 د محدي صاحبزاده په غو بنسټه خپل ديوان ترتيب او
 دخپل ورور په وساطت يې محدي صاحبزاده ته
 وړاندې کړ .

د کاظم خان شيدا د وفات تاريخ د يوې قلمي نسخې
 په حاشيه د يوه نامعلوم شاعر له خوا د " دل نظير " له
 جملې څخه را ايستل شوی چې ۱۱۹۴ هـ ق کال دی . وايي
 چې دی په رامپور کښې مړ شو خو لږه موده پس يې
 خپل خپلوان ولاړل او د ده نعش يې سرای ته راوړ (۲) .
پايلیکونه (حواشي):

(۱) اروا بناد استاد کامل مومند ، د تاريخ مرصع سرريزه
 ۴۰ مخ ، ۱۹۷۴ع ، يونيورسټي بک ايجنسي ، پېښور .
 گلشن روه ، د پوهاند عبدالشکور و شاد سرريزه ، ۷۲ مخ ،
 ۱۳۵۶ هـ ش = ۱۹۷۷ع کال ، د پښتو د پياوړتيا او پرمختيا
 آمريت ، کابل .

(۲) اروا بناد پوهاند عبدالحي حبيبي ، " پښتانه شعراء "
 لومړی ټوک ، ۲۵۹ مخ ، ۱۳۲۰ هـ ش = ۱۹۴۱ع کال ، پښتو ټولنه
 کابل .

- (۳) پوهاند صدیق الله د بنتین، د پښتو د اب تاریخ، ،
 ۸۰ مخ، ۱۳۲۵ هـ ش = ۱۹۴۶ ع، کابل، پښتو ټولنه، کابل .
- (۴) "د کاظم شیدا دیوان"، د عبدالرؤف بېنوا سریزه،
 لومړی مخ، ۱۳۳۰ هـ ش = ۱۹۵۱ ع، کابل، پښتو ټولنه، کابل .
- (۵) "دیوان کاظم خان شیدا"، د همېش خلیک سریزه،
 "ط" مخ، ۱۹۶۵ ع، کابل، اداره اشاعت سرحد، پېښور .
- (۶) "دیوان کاظم خان شیدا - معه اردو ترجمه" ۳۷ مخ،
 یونیورسټي بک ایجنسي، پېښور .
- (۷) رضا همدانی - فارغ بخاري، "تاریخ ادبیات سرحد"
 پېښور .
- (۸) "تاریخ مرصع" سریزه، له ۴ مخ څخه تر ۴۹ مخ پورې .
- (۹) زلمی هېواد مل، "فرهنگ زبان و ادبیات پښتو"
 لومړی ټوک، ۲۶۱ مخ، ۱۳۵۶ هـ ش، ۱۹۷۷ ع، کابل، د ښوونې
 او روزنې وزارت، د تالیف او ترجمې ریاست، کابل .
- (۱۰) پروفیسر محمد نواز طائر، "روهي ادب"، دوهم ټوک
 ۱۰۳ مخ، ۱۹۷۸ ع، کابل، پښتو اکېډمي، پېښور .
- (۱۱) گلشن روه، د پوهاند رشاد سریزه .
- (۱۲) د روایات له یادو شوو کتابونو نه په ګډه رااستخراج
 شوی چې یو د بک بشپړ وونکي دي .

دوهم ڇپرڪي

شڪونہ او تڪونہ

بي سوختنه بي مردن دي لکه شمع

د شيدا طور يوڇه مشڪل پسند دي

کله پي اروا بناد استا کامل مومند د تاريخ مرصع د

متن او حاشيو تر بشير تابه وروسته په ۱۹۷۴ع کال کني

په دي کتاب سر ريزه ليکله نو څرنگه چي د کتاب په متن

کني پي د افضل خان خټک په زامنو کني د کاظم نوم نه

وليدی او هم د کاظم خان شيدا په ديوان کني د پلار په

مرينه دوي قطعي راغلي وي چي بايد د افضل خان د

مرگ نهي تري راوتلي واي، له دي کبله چي ده هېڅ

داسي باوري شهادت ونه موند چي کاظم خان شيدا

دې د افضل خان زوی وی نورحکله ښې دا قطعي هم
د افضل خان د مړينې و نه بللې او خپل شکر نه
او پوښتنې ښې په لاندې ډول ياد کړل:

۱- په تاريخ مرصع کښې زمونږ د مورخ افضل
خان د زامنو په نامو کښې چې ښې ياد کړي دي د محمد
کاظم، کاظم خان شنيدا يا شنيدا نامه چېرې نه ده راغلې.
۲- د کاظم خان شنيدا په کڼو تاريخي قطعو کښې
يوه د دوو ورو نو فتح الله او الله نور په مړينې ده
چې کال ښې «آهادر قلوب غم» (۱۱۸۹) ښيلی شوی دی،
په مقدمه کښې ښې د محمد عابد خان نوم هم په طور
د خپل ورو اخیستلی دی، له دغو درې وارو نامو
يوه هم په تاريخ مرصع کښې د افضل خان د زامنو
په نامو کښې تر نظره نه راځي.

ترڅو چې د دغو خبرو او مشکلاتو تعلق دی نو
که افضل خان په ۱۰۷۵-۷۶ هـ ق کال کښې زېږېدلی وه
نو په شوال ۱۱۳۶ هـ ق کښې چې تر هغې مودې ښې په
تاريخ مرصع کښې حالات راوړي، دی به د شپېتو لوشپېتو
کالو وه نه خو ناممکنه او نه غېر اغلبه ده چې په ۱۱۳۶ هـ ق
کښې او ترې پس ته ښې نور زامن لورنه هم شوي وي،

* په اصل کښې سهواً ۱۰۳۶ چاپ شوی دی.

يا داچي پٽ شوال ۱۱۳۶ هـ ق کڻي جي ڄڻي زامن دومره
واره ووي دهنو ذکر موقع تر نغه وخته دواقعاتو
پٽ بيان کڻي رانغله .

۳- شهر محمد خان کنده پور پٽ تاريخ خورشيد جهان
کڻي وايي : " اشرف خان هم در آن قيد خانه خود کڻي کرد
پس به جای او محمد افضل خان فرزند اشرف خان رئيس
شد مگر از نزاع و خدشه بهرام به آرام گذران کرده
نمیتوانست درین حالت پر حسرت خوشحال خان وفات کرد
و بعد از او بهرام خان نیز مرد و محمد افضل خان شصت و یک
سال حکمرانی بالاستقلال نموده انتقال کرد ؟ " دد کامل
صاحب له نظره دا بیان له واقعت سرد سم نه دی او
د بنیاهم لومری خوشال خان پٽ ۱۱۰۰ هـ ق کال، بیا
اشرف خان پٽ ۱۱۰۶ هـ ق کال او بیا بهرام خان پٽ ۱۱۲۴ هـ ق
کال مره شوي دي .

۴- د تاريخ خورشيد جهان مولف ليکي چي د بهرام خان
د مريني نه پس افضل خان پٽ استقلال يوشپته کاله
حکمرانی وکره بهرام خان د تاريخ مرصع له رويه پٽ
۱۱۲۴ هـ ق کال وفات شوي نو حاصل يي داشوچي افضل
خان تر ۱۱۸۵ هـ ق کال پوري حکومت وکر او و مر
نوکه کاظم خان د افضل خان زوی وه او دی او

کاظم خان شیدا هم یوکس وی نویاخر په یاده شوی قطعه کښې
 څه نقص یا غلطی ده یا د تاریخ خورشید جهان په بیان کښې...
 کامل صاحب لیکي: چې خورشید جهان بیا د هرې پېښې یادوي
 د افضل خان د زامنو اسدالله خان او محمد علي خان تر منځ جگړې
 یادوي او اسدالله خان په دې پېښو کښې وژل کيږي نو افضل
 خان داوخت مړ و کله ژوندی؟ کله ژوندی و نو څه یې کول؟
 او د دغه ټولو واقعاتو په دوران کښې په هکله یې د دغو تاریخونو
 د لیکونکیو د خاموشۍ څه وجه ده؟ ناممکنه خونۀ ده چې څه
 داسې اوږده رځورتیا و د پېښه شوی وي لکه فالج چې په ژوند
 یې له کاره ویستلی وي خو یاد شوی تاریخ نویسان دانۀ وایي
 بلکې دا چې د بحث دلاندې دا ټول واقعات د افضل د مرګ نه پس
 شوي وو، نو که د اصحیح وي او افضل خان په ۱۱۸۳ هـ ق کال
 وفات شوی وي نو په حسن ابدال کښې به په ۱۱۷۲ یا ۱۱۷۷ هـ ق^(۱)
 د هغه د نسبي خوشحال خان د مرهټیو سره د جنگ کولو او په
 شهادت رسېدلو سوال هډونه پېدا ویني...

یاد شوی تاریخونه د هرې تاریخي پېښې لیکي خو یو هم
 سند نه بنیسي نو ځکه یې کامل صاحب د هر تاریخي تناقضات
 را سپړلي او په همدې بنا یې په دې باب خپله پرېکړه داسې کړې ده:

(۱) د تاریخ مرصع په چاپ کښې سهواً دا تاریخونه ۱۰۷۲-۱۰۷۷ چاپ شوي دي.

له پورتنې انتقاده او د شكونو له اظهاره دامطلب نه
 دى چې كنه موثوق يم چې كاظم خان شيدا د تاريخ مرصع دمؤلف
 افضل خان زوى نه و او يوې نوې نتيجې ته د ټوپ وهلو يا د
 جديدې نظريې پېش كولو شوق لرم بلكې مدعا يې صرف دا
 ده چې كه هرڅو د خوشال باباله كهاله هم او د تاريخ
 مرصع د مؤلف افضل خان د زامنو لمسيو معاصر هم وه د
 ياد شوو مشكلاتو د نظر د وړاندې دا په وټوق نه شويلى
 چې د افضل خان بن اشرف خان هجري زوى و او په
 ديوان كښې يې د پلار په مرگ ليكې شوې درج تاريخي قطعه
 دهغه افضل خان په مړينې ده (۱) .
 د پوهاند رښتين حوابونه :

د تاريخ مرصع تر خپرېدو څو كاله وروسته پوهاند
 صديق الله رښتين په دې اثر يوه انتقادي مقاله و كښله چې د
 كابل پوهنتون وېبپاڼې مجلې نشر كړه . د دې مقالې له ټول متن
 سره زموږ كار نشته خود كاظم خان شيدا د بحث په برخه
 كښې د كامل صاحب په حواب كښې ليكي :
 بنا علي كامل د سريزي په (۳۴ - ۴۹) مخونو كښې د

(*) په حقيقت كښې د كاظم خان مربوط بحث د تاريخ مرصع د سريزي

له ۳۸ تر ۴۹ مخ پورې راغلى دى .

کاظم شیدا او افضل خان د مریڼې د تاریخ په باب ډېر
څه لیکلي دي خو د خبرو په منځ کې ورتنه دا سودا پېدا
شوي چې محمد کاظم د افضل خان زوی دی او که نه ؟
دی خپل شک او شبهه داسې ښکاره کوي :

۱- په تاریخ مرصع کې د افضل خان په زامنو کې

د محمد کاظم شیدا د کاظم شیدا، نوم نه دی راغلی .

۲- کاظم شیدا په یوه قطعه کې د دوو وروڼو فتح الله

او الله نور د مرگ نېټه ۱۱۱۹ بنوډلې ده .

۳- د خپل دیوان په مقدمه کې یې د محمد عابد نوم د

خپل ورور په طور راوړی دی چې له دغو دريو واړو څخه

دیوه نوم هم د افضل خان په زامنو کې په تاریخ مرصع

کې نه دی راغلی .

زما په خیال د ښاغلي کامل دغه ټول سوالونه او پوښتنې

بې حایه دي

په دې باره کې چې محمد کاظم د افضل خان زوی دی هېڅ

سودا نه ده پکار ، ټول ختیځ پوهان لکه راوردی ، هیوز ،

او نور دغه شان درست افغاني لیکوال دغه خبره مني ؛

په تاریخ مرصع کې د ۱۱۳۶ هـ ق پورې واقعات راغلي دي

او کاظم شیدا لکه چې د سواغورڅخه یې څرگندېږي د تاریخ

مرصع د لیکو په وخت ۱۱۳۶ هـ ق کې لا وروکی ماشوم ؤ او

يالانڈيز ٻڌلي .

افضل خان د واقعاتو پءُ منجُ کني د خپلو زامنو نومونه
يادوي لکه چي وايي : " فرزند ي سعيد خان فرخدار دلاچي و ،
(۴۱۳) منج . دد يوانزي د خپلو مشرانو زامنو محمد سعيد ، محمد
علي ، محمد حسن ، اسد الله ، محمد اشرف ، سيف الله نومونه
ياد کړي دي او د محمد کاظم او محمد عابد نومونه يې د وړوکوالي
ياد نه ضرورت له کبله نه دي ذکر کړي هرڅه د فتح او
الله نور د ورور ولي خبره ده دغه دواړه د کاظم شيدا وروڼه
نه دي بلکې نور څوک دي چي د خپلوي يا اشنايي په وجه
ياد شوي دي .

د کاظم شيدا د خټک ولي او د افضل خان د زوی ولي د
پاک دد خپل شعرونه پاڅه شاهدان دي خو خوځايه يې خپل
خاندان ، سراي او افضل آباد په ډېره مينه ياد کړي دي ...
نوڅوک چي سراي او افضل آباد په دومره مينه يادوي هغه
به ضرور د افضل خان د سترگو تور شيدا وي .

البتہ بنا علي کامل ته چي د شيدا په دې قطعه کني سودا
پيدا شوې ده :

چي والد* ي ارتمال وکړي ځای يې جنت شه دنيا زندان وه
تاريخ يې دارنگ درحلت ووي خرد و مات ته دامياشت دشعبان

(*) په مقاله کني ولد چاپ شوي .

تر اوسه پورې ادبي تاريخونو ددغې قطعې په باور
 د افضل خان دمرگ نېټه ۱۱۸۳ هـ ق بنودلې ده نو بناغلي
 کامل ته هم په دې وجه سر داپرېوتې ده چې که د افضل
 خان د زېږېدې کال (۱۰۷۵) و بلک شي نو بيا دده عمر
 (۱۰۱) کالو ته رسېږي او دا احتمال به سم نه وي مورن
 هم د بناغلي کامل سره په دغه سودا کېنې شريک يو خو
 له نوې پلټنې څخه داسې ښکاري چې دغه سنه د افضل
 خان دمرگ سنه نه ده بلکې دده د کورنې يا په بله ژبه
 د شيدا د مور د مړينې سته ده .

ددغې رباعي اوله مسره شعري کسر لري او يو سپلا ب
 کمه ده ، بايد داسې ولوستل شي : (چې والدې يې اړتخال وکړ)
 په دې صورت کېنې شعري کسر له منځه يې او لس سپلا ب
 پوره کيږي . ددې توجيه په مرسته بناغلي کامل هم دسړي
 په ۳۹ مخ کېنې وايي چې ددوهې رباعي اوله مصرع په
 دوو نسخو کېنې داسې ده: « غم به تر عمره د والدې کرم » له دې
 نه څرگنده شوه چې دغه دواړه څلورينې يې د والدې دي . له
 حالاتو نه داسې ښکاري چې کاظم شيدا د پلار د مرگ په وخت
 په سراي کېنې و او دغه رباعي يې په رامپور کېنې ويلې ده .
 بناغلي تقويم الحق کا کا خپل د افضل خان مرگ په (۱۱۵۳ هـ)
 کېنې بنودلې دی . بنايي چې ده د افضل خان دنوابي دوره چې

(۱۱ کاله) وه داشرف خان د بند له وخت نه (۱۰۹۲هـ) حساب
 کړې وي نو په دې صورت کې دغه پورته سنه يې د
 مرگ نېټه گنل کېدای شي. مگر د تاريخ مرصع له حالاتو داسې
 ښکاري چې افضل خان تر (۱۱۰۰هـ) پورې لا د نوابي په څوکي
 نه و ناست او دغه اته کاله يې ټول له بهام سره په جنگ
 جگړو تېر شوي دي. بنايي چې ده (۱۱۰۰هـ) په شاوخوا
 کې يې د پلار د مرگ نه پس دغه ځای نيولای وي او (۱۱۰۰هـ)
 کاله يې رياست کړی وي. نو په دې حساب دده د مړينې
 تاريخ د (۱۱۶۱هـ) په شاوخوا کې اټکل کېدای شي (۱۲).

د کامل صاحب تکراري دريغ :

کله چې د پوهاند رښتین ځوابیه کامل صاحب ته ورسېد
 نو هغه يو ځل بيا د يوه پياوړي وکیل (ايدو وکيتا) په توگه دخپل
 دريغ دفاع وکړه او اړ شو چې خپل شکونه تکرار کړي او
 وليکي :

« له دېرې مودې راهيسې د نوي دور په پښتنو ليکوالو
 کې مشهوره ده چې د پښتنو نامتو شاعر کاظم خان شيدا
 د تاريخ مرصع د مؤلف افضل خان خټک زوی دی. هرکله
 چې د کاظم خان خټک په ديوان کې يوه قطعه ده چې ديوان -
 جوړوونکو يې د شاعر د پلار د مرگ تاريخي قطعه گڼلې

او تاريخ ۾ي (۱۱۸۳ھ) بنيلي دي نو د تاريخ مرصع په
سريزه کښي (مو) په مفصلو دليلونو عرض کړي دي چي د
تاريخ مرصع د مؤلف افضل خان تر سنه ۱۱۸۳ھ ژوند
نھايي غږ اغلب اوله دې کبله د کاظم خان شيدا که هرڅو
ختک او هم د خوشال باباله خاندانه وه د تاريخ مرصع د مؤلف
افضل خان زوي کڼل غږ محفوظ دي . علاوه له دې ۾ي داهم
عرض کړي دي چي مون د دې خبرې څه معتبر شهادت
نه لرو چي هغه شاعر چي کاظم خان شيدا نومیده او شيدا
۾ي تخلص وه دخوشال بابا د زوي اشرف خان هجري د زوي
چي د تاريخ مرصع مؤلف دی له زامنو څڼي يودي .

بناغلي پوهاند رښتين په دغه لږ کښي انتقاد کوونکو
له مامتق دي چي د تاريخ مرصع مؤلف افضل خان اغلب چي
له ۱۱۸۳ھ ډير اکاهو حق رسېدلی وه ، دغه تاريخي قطعه
هم چي د کاظم خان شيدا د پلار په مرگ ويلي کڼي شوي
ده او ۱۱۸۳ هجري ۾ي تاريخي کال بنيلي شوي دي لکه ديوي
بلي قطعي چي شاعر د خپلي "والدي" (مور) د وفات په هکله
ويلي ده د شاعر د مور په وفات ويلي شوي کڼي

د بناغلي پوهاند رښتين د استدلال نخبه د اليدل شي چي
که هرڅو افضل خان له کال ۱۱۸۳ھ اکاهو هم وفات شوي وه
خو هرکله چي د کاظم خان شيدا په ديوان کښي دا چپري

نشته ڇي پلاري ڇي پيءُ ۱۱۸۳ هڪنبي وفات شري وهُ ، نو دڪاظم
خان شيدا دديوان لهُ داخلي شهادتہ مورب ددي خبري رد
نه لرو ڇي هغه دافضل خان زوي وهُ

د بخت لنڊولولهُ پاره به زه يور درنگ لره ومم ڇي
مصرعه هم هغه ڊول پهُ کار ده ڇي ڇرنگ ڇي بناغلي پوهاند
د بنتين غور ڪنهي : " ڇي والدي ڇي ارحال وڪر " نو ددي خبري
به زياته نه زياته نتيجہ داوي ڇي د تاريخ مرصع مؤلف
افضل خان د ۱۱۸۹ اوهم د ۱۱۸۳ کال هجري نه آگاهو مر
دي (له) مورب سره به دڪاظم خان شيدا دديوان د داخلي
شهادت پهُ بنا ددي خبري رد نه وي ڇي ڪاظم خان شيدا
د افضل خان د تاريخ مرصع د مؤلف زوي دي ، خو د
ثبوت بار به پهُ هغه ڇا وي ڇي ديوي خبري دعوي کوي،
که مورب دڪاظم خان شيدا دافضل خان موصوف د زوي
کپڊلو ددعوي رد نه لرو نو پهُ دادعوي نه ثابتي .
سوال دادی ڇي ددعوي ثبوت خه دی ؟

بناغلي پوهاند د بنتين د خپل موقف پهُ تايد ڪنبي ڇي

کوي خبري کوي دادی :

" ۱ " د شيدا هغه شعرونه ڇي تري دده ختک کپڊل ، سراي

اورد خوشال باباله کهاله سره تعلق اومينه .

" ۲ " ٽول ختيغ پوهان لکه راورتي ، هيوز دغه شان درست

افغاني ليکوال دغه خبره مني .

۳۰۰ افضل خان د واقعاتو په منځ کښې يوازې د خپلو مشرانو زامنو نومونه ياد کړي دي او د محمد کاظم او محمد عابد نومونه يې د وروکوالي يادنه ضرورت له امله نه دي ذکر کړي فتح الله او الله نور د کاظم وروڼه نه بلکې د اشنایي په وجه ياد شوي دي .

ترخوچې د ورومبې خبرې تعلق دی نو ما هم دا خبرې مناي چې کاظم خان شيدا خټک او اصلاً د سرای اوسېدونکی ؤ بلکې داهم چې د خوشحال بابا له خاندانه ؤ خو دغه گړدې خبرې دهغه د مشر زوی اشرف خان د زوی زوی کېدل څنگه ثابتوي ؟ د دوهې خبرې په باب به عرض وکړم ختيخ پوهانو چې کوم کار کړی دی سره ددې چې بايد ورته په دروند نظر وکتل شي له انتقاده پورته نه دي . ورومبې له دې چې زه په دغه لړ کښې د ختيخ پوهانو ځينې دېرو سختو غلطو ته گوته ونيسم ما د پادري هيوز په آثارو کښې چېرې دا خبره ونه ليدله چې کاظم خان شيدا د افضل خان زوی دی البته پلار د دهيوز د کليد افغاني انگرېزي ژباړونکي شيدا د افضل خان له زامنو ځنې ياد کړی دی او د اور تي هم ضرور هغه د افضل خان زوی بللی دی . . . ما چې دغه شهادت معتبر نه دی

گڼلې نو د خپل موقف د پاره هې په سریزه کښې څخو په
 تفصیل د لایډ وړکړي دي ، دلته به په لنډه دومره ووايم
 چې راوړتې ، پلاوړن ، شېر محمد کنده پور او محمد حیات خان
 کهتر هم ديروي زمانې خلک وو ، د شېر محمد خان او محمد
 حیات خان کتابونه له تاریخي حیثه ډېر کم پایه کتابونه
 دي راوړتې په پښتو مینانو کښې د مرستې ، پوهې
 او خدمت له رویه یو اوچت او جوت مقام لرونکی دی او
 د کلید افغاني په انگریزي ترجمه د پلاوړن حواشي هم
 د هغه په علي ذوق لا محققانه مزاج دلالت کوي خو د شېر
 محمد خان کنده پور او محمد حیات خان کهتر او که د راوړتې او
 پلاوړن ویناوې ديروي داسې خبرې په هکله چې د هغوي
 له زمانې نه ډېره آکاهروي ځان له سند نشي کېدلی ، بیا یوډ
 هم د خپل بیان د پاک نه دستاويزی نه د زباني سند
 یا شهادت چېرې حواله وړکړې ده اوس باید چې د
 یادو شوو ختیځ پوهانو د ځینې سختو غلطیو چې څه خو
 لطف هم لري نښاندهي وکړم (بیا ارواښاد کامل د ځینې ختیځ
 پوهانو جالبې غلطې په ګوته کوي)

پاتې شوه د بناغلي پوهاند رښتین داخبره چې افضل خان د
 واقعاتو په منځ کښې سرپې د خپلو مشرانو زامنو نومونه اخیستي
 دي او د کاظم خان شیدا او عابد خان نامې یې د هغو د کوچنیوالي یا د

ضرورت د نشتوالي لئ روپه چهرې نه دي اخیستلي او دا چې
 فتح الله او الله نور د کاظم خان نسبي وروپه نه دي دوستان
 یې دي او دې د پارټي ورته وروپه ویلي دي . دستایلي
 پوهاند مطلب دادی چې کاظم خان شیدا د افضل خان زوی دی
 او هم عابد خان او سرپ پټ دې وجه چې د دیو نومونه
 چهرې پټ تاریخ مرصع کښې نه دي راغلي دانشر ویلي چې دوی
 د افضل خان زامن نه دي . که دا خبره منلې شوې وي چې کاظم
 خان او عابد خان د افضل خان زامن دي او پوښتنه کوونکی او
 پوښتنه کېدونکی یې پټ باب څه اختلاف نه لري نو دې پوښتنې
 چې پټ تاریخ مرصع کښې دا دواړه ولې مؤلف پټ خپلو زامنو کښې
 نه دي یاد کړي ، پټ ځواب کښې وید کېدی شي چې لئ دې کبله
 چې دېر واړه به وو او د واقعاتو سره چې کتاب کښې بیان
 شوي دي د تعلق نه لرلو پټ سبب یې د یادولو ضرورت نه
 و خو هرکله چې بحث کېدونکې خبره تنازعه وي او یو فریق یې د
 اثبات پټ هکله شهادت ووايي چې یو خوا خبر شهادت ناقص او
 نامعتبر دی او دې سره پټ تاریخ مرصع کښې چې مؤلف پټ کښې
 د خپلو کڼو زامنو نای یادوي نه څرچېرته د کاظم خان شیدا
 او نه د هغو کسانو چې دی یې خپل وروپه بولي نای چهرې لیده
 شي نو دغه ځواب به چې ښاغلي پوهاند رښتین کړی دی موزون
 نه وي . دلته به دا ویل یې حایه نه وي چې مونږ ته د افضل

خان د خپل بيان له رويه دهغه دوه بيبياني معلومې دي
 يوه يې د ماما لور چې بې اولاده وه او دوهمه چې د محمد
 علي خان، دوي والده وه. د دغې بي بي د حق رسېدو ذکر
 افضل خان د ۱۱۳۰ هـ ق د واقعاتو په ضمن کښې کوي. تر دغه
 وخته او تر دې حايه، مور د شپږو کسانو ناي لولو چې افضل
 خان په کښې هر يو د زوی يا فرزند په طور ياد کړی دی،
 هغه ناي دا دي: محمد علي خان، محمد حسن خان، اسدالله خان
 محمد اشرف خان، سعيد خان، سيف الله خان. د نورچا نامه
 په دغه طور نه ده اخستلې شوی؛ کېدی شي چې افضل خان
 دهغه وخت نه پس بل واده لا نور ورونه کړي وي او دا
 هم ضروري نه ده چې دغه شپږ زامن هم له يوې بي بي
 شوي وي خو د دغو خبرو په هکله چې ممکن خوري مور
 لا تر اوسه هېڅ شهادت نه لرو. د بناغلي پوهاند رښتين
 دا وينا هم دليل غواړي چې فتح الله او الله نور صرف دوستي
 له مني کاظم خان شيدا ورونه ياد کړي دي، هرکله چې په
 واضحو الفاظو کښې يې ورله ورونه ويلې دي او په متعلقه
 قطعه کښې داسې هېڅ توري يا توري نشته چې ورسره يې د
 دوستي، اشنایي نغوته کوي نو حقيقي معنی پرې اېښې مجازي
 معنی کول څه جواز نه لري.

هرکله چې ماله دې خبرې د تاريخ مرصع په سرزده کښې

سکوتاً انکار نه دی کړی چې کاظم خان شیدا د تاریخ
مرصع د مؤلف افضل خان زوی دی حکه چې د ثبوت یې
نشتوالی د یوې خبرې د نادرستی یا غلطۍ کېدلو ثبوت نه
دی نو مالۀ خپله انده بحث په احتیاط راټول کړی دی ...
اوس نو د پښتنو لیکو نکیو خصوصاً خپرو نکیو خوښه
ده چې (په) دغه باره کېږي د راورټي وغږه په وینا قناعت کوي
او که د نور لټون ضرورت هم محسوسوي ...

کامل صاحب په خپل " ۱۶۳۰ع " نوي اثر کېږي په دې هم
بسنه نه کوي، په کاظم خان شیدا پسې نور لټون هم کوي
له " تذکرۀ انتخاب یا د کار " او " تذکرۀ کاملان رامپور " څخه
هم (چې دوی معتبرې هندي تذکرې دي) دده په باب معلومات
راخلي خو هلته هم دا په لاس نه وړي چې کاظم خان شیدا
د افضل خان خټک زوی دی او دده د ژوند په باب له ځینې نورو
مشکلاتو سره هم مخامخ کیږي چې دلته یې راورل او بډیري
خو په پای کې وایي :

په اخره یو ځل د بنا غلیو لوستونکیو (څخه په) بڅښني
غوښتلو سره ددې خبرې تکرار کوم چې مادې خبرې نه
سکوتاً انکار نه دی کړی چې شیدا د تاریخ مرصع د مؤلف
افضل خان زوی وه، بلکې د تاریخ مرصع په سریزې کېږي
چې د هغو مشکلاتو نشاندې کول مقصد وو چې له دوی نه یې هڅه

په وټورق سره نه شو ویلی چې کاظم خان شیدا دستایلی
 افضل خان زوی وده نوکه موب په دې باب خپل لپتون او
 مرسته جاري وساتو نو هېڅ زیان به یې نه وي او زه
 پرې خپه نه يم که نتیجه یې د بناغلي پوهاند رښتین د
 موقف په تایید کېږي او خپري لابه خرشمال يم که دغه کار
 هم زما په کوشش وشي (۳).

پایلیکونه (حواشي):

- (۱) د تفصیل له پاره وگورئ: «تاریخ مرصع» استاد کامل
 مومند سریزه، ۳۸-۴۹ مخونه.
- (۲) پوهاند صدیق الله رښتین «تاریخ مرصع» (مقاله)
 وږمه (مجله) ۲۱ کال، ۲ گڼه، ۵۴-۵۶ مخونه، ۱۳۵۶ هـ ش/۱۹۷۷ع
 کابل پوهنتون، د ادبیاتو پوهنځی، کابل.
- (۳) د تفصیل له پاره وگورئ: داروا بناد استاد دوست محمد
 کامل مومند «۱۶۳۰ع» لومړی اثر، ۱۴۷-۱۶۶، ۲۰۵-۲۲۹ مخونه،
 ۱۹۸۵ع، د چاپ زی، پېښور.

درایم خپرکی

سندونه اولسوندونه

د افغان له شعراء په شیدا باندې
د ادب په مقتضی د خان شرف دی

د پښتولوی، نامتو او ایماندار محقق استاد کامل مومند
دې خدای و بخښي، هغوي مخکښې له دې چې د دې کشاې په
حل بریالی شي و فات شو، نه په داسې حال کې چې د دوی پاک
روح ته دعا کافي استوم په دې خپرنه کې مخه کوم چې د
باوري سندونو او لاسوندونو (دستاویزاتو) په رڼا کې
موضوع و سپړم او په دې باب غواړم قدم په قدم وړاندې
ولاړ شم.

لومړې: د شیدا دیوان لاسوندونه:

۱- کاظم خان شیدا خټک دی، خټکټوب یې د دیوان له سریزې
څخه چې دده په خپل قلم ده او هم له متن څخه څرګند یږي.
شیدا دیوان په سریزه کښې وایي: " راقم ددې صحیفې
محمد کاظم، شیدا تخلص، خټک نسب، حنفي مذهب، نقشبدي مشرې."
او د دیوان په متن کې داسې ولایي:

که دې جام لکه حباب ونه نیوسید ته
آفرین دې په همت شیدا خټکه

+++

خشوع نشان دی د نېکبختیه
که دې روزي شي شیدا خټکه!

۲- شیدا د خان (خوشال خان خټک) د خاندان غړی دی

او دا ارتباط په شاعرانه الفاظو کې داسې څرګندوي:

په داهونبره پښتونو کې	بیا په ژبه د پښتونو کې
په دافن کې خواشخاص دي	چې په نزد د خرد خاص دي
چې خوشکوی و همه دان دي	دېر زموږ د خاندان دي

د پښتو شعر معلوم و په معنی کې کالم معلوم و
چې قلم په لاس د خان شه م یې لوی دیوان شه

تصانيف ڀي فراوان شول
سلاست د عبارات هم
د ډېر دقت د معاني هم
په ڪلام ڪښي ڀي ظاهره
سليقه ڀي ڪړه عيانه
هر شاعر ڀي د افغان دى
في المثل ڪه بل مهتاب وي
ڇي په غرونوشي لار صافه
ڇي وي ڀل په دريا باندي
له حسده ڪه صاف زړه ڪړي
خان ممتاز د تمام روه دى
په ميدان د ممتازانو

او ترخان راوروسته ځان ته رارسپري :

ما ڇي دا ڪلام ادا ڪر
په پښتو ڪښي گويا خاص يم
ڇي په لاس د خان قلم و
هغه وخت ڪه دا سواد وي

او بيا وايي :

شيدا خان به دې ڪا مير د شاعرانو

که مزار و ته ڀي عرض د تا انشاء شي

مستعد د درست افغان شول
لطافت د اشارات هم
بلکي خود همه داني هم
په اقليم ڪښي ڀي باهره
طريقه ڀي ڪړه بياننه
رېزه چين د خان دخوان دى
مستفيد د دې آفتاب وي
قافله دروي تر قافله
څوک به غم د شنا ګاندي
په دا کار ڪښي انصاف و ڪړي
بل استاد د دې گروه دى
همعنان د برق تا زانو

نوى طرزي را پيدا ڪر
سزاوار د اختصاص يم
قلمرو ڀي دا عالم و
په ڪاغذ بويه ڇي صاد وي

او همدا د نوي طرز د ايجاد له امله خپل کلام تر ټولو
لوړ کني خو يوازې خان حکه تر خان لوړ بولي چې د ادب
مقتضي داده يعنې هغه چې د کورنۍ مشر دی:

د افغان له شعراء په شيدا باندې

د ادب په مقتضي د خان شرف دی

۳. شيداد سراي او سپدونکي و او په خپله وينا کېنې

د سراي يادونه ډېره - ډېره کوي، لومړی سراي هلته يادوي

چې د خوشال بابا ستاينه کوي او وايي:

په عالم يې هرځای تاب دی	"سرای" مطلع و دې آفتاب دی
چې نازک لکه ذرات دي	پکښې منې شان نکات دي
سر تر پايه گلزمين دي	په رنگين خيال رنگين دي
رنگينه تر بدخشانه	دا قطعه ده گل افشانه
دا بهار عنادل خېز دی	که انصاف کړې قابل خېز دی
بلبلان يې خوشنوا شته	هم يې بڼه آب و هوا شته
د خيال گل يې رنگارنگ دی	هر بلبل يې خوش آهنگ دی
که يې سمه يايې غر دی	که يې بحر يايې بر دی
که يې خار يايې خار ده	که يې باغ يايې صحرا ده
که يې بوم يايې تيهو دی	که يې گرگ يايې آهو دی
گر يوه، يايې گورنگ دی	که يې وړ يايې پلنگ دی
که يې سیر يايې پیکار دی	که يې میر دی يايې بنکار دی

هر نفس زما پئه ياد دي
دا کلام د دانشمند دي
د وطن مينه اي خا نه
په حرمت د پاک احمد وه
هم په آل ، هم په اصحابي
نه يو حل په خو کړته
خو کړ دان وي داسپهر
خو چمن د بهاران وي
خو باده جام و ساقی وي
خو خيام وي د سدر وې
خو فقره د دې سپنج وي
تر هغه دې "سرای" ودان وي
بني خبرې بيا موزوني
گلستان يې خرم اوسه

دم په دم زما اوراد دي
که يې واورې دلپسند دي
لا پېدا ده له ايمان نه
صلوات باندي سرمد وه
په پېرو د پاک جناب يې
بلکې زر زره مرته
درخشان وي ماه و مهر
انجمن د بنه ياران وي
خو نشه ، خمار باقي وي
په قيام وي د باغ سروې
خو نکته او نکته سنج وي
هم دې جوړ دا خاندان وي
پکني اوسه روزا فزوني
بيلان يې يې غم اوسه

پرې گوذرا د خزان مه شه!

غندليب يې نالان مه شه!

د هند په پر دېسي کني يې د سراي ياران په زړه اوږي

او د خپلو اشعارو د سرغات ور لېر لو هيله لري!

شيدا واسود رتي اشعاره هنده

ستاد رای سر استاد سراي ياران دي

بل حای خان دسرای نه آوارک شوی بلب بوی :
چی گوزر وکری صبا دسرای په لوری
آوارک بلب پی یاد په گلزمین کیره
په سرای کنبی د « ولی » او « افضل آباد » یادونه داسې کوي :

کله صبادی، باد مراد دی
چی لیلی افضل آباد دی
راته پی ووی د حال په ژبه
تازه دې گل او سرو شمشاد دی

+++

کودن ته بویه ورا پی جلی
ناری په غرډ کنبی دختلی
کلبانک به خه کا د بلبانو
زما دیوان دی باغ د « ولی »

+++

نسیجه ورشه دسرای سواد ته
له هغه پسه افضل آباد ته
سلا می وکیره په دواړو لاسو
درو دیوار و گل و شمشاد ته

۴- کاظم خان په خوانه خوانی کنبی د زمانې د ناخوالو

له لاسه له « سوه » نه وتلی او په لوی هند کنبی پردیس

شوی دی ، دی د خپل دیوان په سریزه کښې په خوانی
له خپله کور و تل داسې بیانوي :

« په سفوان الشباب کښې ې استراحت د حضرت په محنت
د سفر مبدل شئ او الی آن ې په شام د غربت صبح د
وطن مألوفه طالع نه دی . انواع د محن دلشکن ېې
لازمه د سفر و منافي د راحت و فراغت دی لاحقه د خاطر
فاطر :

مدتی شد چون قلم در مشق سرگردانیم
تا چه آرد بر سرم آخر خط پیشانیم
بالجمله په کلبه د جدایی او په زاویه د تنهایی کښې
پې مصداق د دې مضمون یم ، فرد .
دل می تپد و نیست کسی د ادرس ما
از قافله دور است خروش جرس ما .
هو! شیدا په همدې خوانی کښې مسافر کږي ،
هندوستان ته ې او کوم خایونه ېې دی ې په خپل
کلام کښې یادوي دادي :

پې باران ېې همیشه د ژبا اوري
دا « کټھیر » په شیدا کور تیرا شئ
شیدا واستود رنگین اشعار له « هنده »
ستاله رای سره اشنا د سرای یاران دي

شيدا واستوه ديوان له "هنده" روه ته
چي لبريزي په صداشي کوهستان هم

+++

ورخ دبسنده وريخ ده کور : و "بريلي" ته حوله "رامپور"
گويان زعفران دي دا زرد گلونه چي بهر د منديونن له سروړه

+++

ته بلبلد ولايت راغلي له سرايه د توتي غوندي په "هند" سخن سرايه
ستا اشعار دي گل شکر سخن آرايه په کفار دي شيدا خوښ يم وايه وايه!

نرمانې دتا په طبع آفرين کر

په هند کښې دخپل گشت اوگوزار په باب وايي :

پکښې نشته سياه مست دهغو سترگو
گرخېدلي په درست هند په بنکاله يم

+++

سبز ان کله وي همسر د گلر خانو
بپه موده راغي شيدا تر هندو باره

+++

گورځ په باغ کښې د رامپور، وريزي
نه دي دونو تر پانو لوري

پښتانه دکتهير مترزلزل دي

که هرڅو وو لکه غرقوي بنياد

هرگز نه کا انتفاع په هندوستان کښې

په تمونز وي حې سرد دروه سراب

۵ - شيدا وطن وي پرېښود؟ په دې باب په صراحت څه

نه وايي خو په شاعرانه ژبه ډېرې اشارې او نفوتې لري چې

مون ته دده د تلو په باب مواد را تر لاسه کوي، که څه هم

مون د شيدا داسې اشعار نه لرو چې ده دې په روه کښې وي

وي ځکه ده دده په وينا په حوانې وطن پرې ايښې او بنيادي دا

داسې وخت وي چې شاعري يې لانه ده پيل کړې او که اميا نا

په روه کښې يې شعرونه ويلي هم وي داسې نڅښه نه لري

چې سرې حکم پرې وکړي خو په هند کښې يې چې څه ويلي په

هغو کښې داسې خبرې نشته چې دده د تلو او هجرت په باب

مون ته ډېر څه را تر لاسه کوي.

تر هر څه وپاندې دده له ليو بيت نه ښکاري چې ده د

دروڼو د اختلاف او دسيسو له امله وطن پرېښود او خان يې

له مظلوم يوسف (ع) سره تشبیه کړې:

دا شفاق طمع به څه کړې له اخوانه

نتيجه يې ورکېده دي له کنعانه

دی خپلو دردو لي، خورولي او بېلتون ته اړ کړی دی نو

ځکه تمه نه ورته لري:

د دریا باله سرد جوشي د حباب زړه چوي
شيدا قطع د امید بويه له خپلو

+++

شيدا اڅه کړي د دې وخت رسته داره
د سوزن زخم په زړه د هر انځور دی

+++

ماچي ښاکړه د دنیا و خان و مان ته
څه حاجت لرم و نور سر و سامان ته
مبارکه شاه پر تا د دنیا خوښه
آورد شيدا روان دی بیا بان ته

7. ه خپلو وې خپه شو؟ دا ځکه چې دده کورنۍ د خانې
او جاگیر دارۍ په نښه کېږي یو د بل د سر د بڼه وه او په
دې لاره کې یې جنګونه، مرګونه او راز-راز یې خوندي سره
کولې؛ له دې سره د جاگیر او سردارۍ مینه نه وه، دده فقیري
او ملنګي خوښه کړې وه خو د ورونیو خپل منځي شخړو او
د ښمنیو سترو، زه کړی و او مجبورېده چې په خپله هم په
دې مخالفو کښې لګر شي؛ دده د عزت او آبرو د هر محقر
ژوند تر دې ډول یې عزت او دنیاوي جاه و جلال غوره
و باله او له ناکسو سره د او سپدو پر ځای یې بېکسي
او پردې ته تر جیع ورکړه؛ دا مطلب په تشبیه او استعاره.

ایما او اشار دده په دیوان کېنې حای په حای لولو :

هسې رنگ له دې عالمه تنها خوښ یم

چې مدام لکه وحشي په محرا خوښ یم

تر هغه چې خشک طينت د ساحل وینم

لکه موج آواز له دریا خوښ یم

چې شاره یې له لقي وېرې مګس شي

که زه د هغه خون په سلا خوښ یم

چې په شان د آفتاب نه ده کرم رویه

ستا په سرکه په سایه د هماغوښ یم

چې په قیدې د قفس کرم لکه زرکه

تر دا هسې خندانه په ژړا خوښ یم

که بېدار لکه تصویر له خوا به نه شو

په دا حال له خپله بخته شیدا خوښ یم

+++

که فرد تاج و شکوه د تخت نه وي

وقت مساعد او مدد د بخت نه وي

واړه روان دي زما په پوهه

غم به تر جاو و تر جلال سخت نه وي

زماڼې هغه کسان دي عزیز کړي

چې مرجع د شرارت دي هم مآب

د باد شاد تعظيم سايه د باد شادنۀ کا
استاده کۀ ږي عالم وي پۀ جناب

+++

پورې زهير لکه پۀ خپلو بنونۀ يم
چي زما پۀ سترگو اېښي چا قدم دی
چېرې نه چې ږي دا جام پر يوزياله لاسه
عجب مست د جاد پۀ ميوشاد جم دی

+++

خند ارادرومي پۀ خان و بېگ پورې
پۀ ملک و مال و پۀ خوان و دېگ پورې

+++

ماليدلی دی نشيب پۀ هرفران کښې
اعتماد به شيداخرنگ پۀ فراز کرم

+++

نرمانې خسان باد کړۀ تر کسانو
چي وخت ته فروکړی دی سر آب

+++

شيداوې دې هرڅۀ ته لته ورکړه دا حکه:
چي همت ږي نه کا وير پۀ هسکولو
لکه موج نه کړمه يم له پر پوتلو

سوال ۾ ڇوي لئ درافشانه ابره نه ڏي
صدف و رانه خپله خوله ڪرڻ پڻ غوڻبتلو
د آفتاب پڻ ڪمند نه خپڙم آسمان ته
نه بندم ٻار لکه شبنم پڻ دوش دگلو
د آزادولن ڪله پڻ خار نڀلي
دنسيم غوندي گوزر ڪرم پڻ ڇنگلو

+++

شيدا زيبت پڻ تورو ڇاورو لکه مار ڪرڻ
مزعفر مه خون ڏون پڻ در لديد

+++

ڪڙ ڏي ڄام لکه حباب ونه نيو سيند ته
آفرين ڏي پڻ همت شيدا خسته!

+++

ڪڙ وي خشڪ د درياب لب لئ تشنگي
شيدا ڪله به طلب ڪا ڄام لئ جمه

+++

پڻ ما باج د سليون لکه مور نشته
پڻ يوه دانه قانع ڀيم لئ خرواره
پڻ مسکه ڀي شيدا مه شه لقمه تره
ڇي جبين ڀي مدام ترش پڻ مٿان ددوغي

خپل مردن د تا مهجور و ته راحت دی
د سوزن نخم د لوی پرهار صحت دی

+++

خوا بیده بخت ې قیام په خواب ونه لید
لکه گل افتادګی زما قسمت دی
د صدا غونډې آزاد یم له حنجره
کله بند د تعلق زما عادت دی
دده دې عزت النفس اولور همت ده ته د آوارګی او
له کور د تللو لاره هواره کړه او د حباب لاره یې و نیوه:
په هر لور لکه حباب خانه بدوش ې
که شیدا شو آواز له خان و مانه

+++

د سپلا ب په دوش روان لکه حباب شوی
اې زما کوره تر ما آواره تر یې!

اواره لکه افتاب په بحر و بر یم
در ته خه وایم چې خه سوخته اختریم
ده د جاه او سرداری په لاره کښې دشخړو او جکړو
کولو پر حای د غریبې (پر دېسی) عالم خوښ کړ او
دانوی عالم یې پرې بڼه و باله:

چي سايه ڪا ندي مدام په سردستريو
شيدا شام دغريبي عجب عالم دي
شيدا ڪه هرڄو ستري ستومانه او سرڪر دانه
شو خود پر ديتوب په جهان ڪنهي پي له چانه ڪيله نه
کپده نوحڪه پي خان ته تسلي و رکوله:

صورت رباط دي ته رهروي پي
له ستومانهي تمام زڪهروي پي
له چانه مه ڪره دتهار طمعه
په دا عالم ڪنهي شيدا پردي يچا!
او د آوارگي د آزادي بي غمي يچ تر هر جا ڪير لوڻ
و بله:

پڪنهي نشته بي غمي د آزادي
ڪه جا ڪير دي سمه، سوات او باجوڙ شي
ده د سرداري او خاني په سر په خپله ڪورني ڪنهي
دهر پي خونري پپنهي ليدلي وڃي او په دي لاره ڪنهي پي
د خپلو نثر دي خپلوانو وڙل ڪلي و و نو ويل پي:
چي نه شوي تر پي په خون د خپلو
قربان تر هسي زيبا منگولو
او ڪله پي پي په دي لاره ڪنهي د خپل شيرين و دور سر
خوري نو دجاه مينه يچ داسي غنڊلي ده:

له حب جاهه په زبه کښې سورې سيم
د ملنگۍ وکارته جوړ سيم
سرې خوړلې د شيرين وروړدې
له زندگۍ تر حلقه مورې سيم

۷- د شيدا له شاعري څخه ښکاري چې ده په روه
کښې د مينې تارونه غزولي وو او خپله د مينې ښکلې دنيا
يې آباډه کړې وه او په همدې قمار کښې کور او کلي
ترې پاتې شو:

خان و مان خوړې د عشق په قمار بايله
د بازي نوبت په سر و دستار راغې
دی له خپل محبوب نه لېرې شو خوله ياده يې هېڅکله
ونه ووت او دهند په ښکلو يې بدل نه کړ:
تا د زبه په صاف دور بين کښې هېښ ويني
که هر خوړي له شيدا په هېواد دوره
بل قاصد نه لري خود نسيم په خوله يې پوښتنه کوي:
کلونه وکړه دروه پلوسې
که دا پيغام ي نسيمه يوسې
خوشبو په تاده د وطن سيمه
په دا دعایم چې تا زده اوسې

په زړه ټي گريځي د غرونو خوگې
حملې د بازو، د زړو کوکوگې
ووايه اخه کا؟ دروه نسيمه:
کيزا منگولې، زيبا منگولې

دی چې په ټول هند گريځې دروه د ساده خوبانو
ساری يې نه دی موندلی:

غره يې ځایه دهند سبزاني دي
غنج وادالري که دلستانې دي
چې دلبرې کابې تکلغه
دروه په ملک کې ساده خوباني دي

+++

زار شه ترې دومره تاوسان، زانې
لکه دونو بې شاک پانې
دروه په سيمه دي طرفه دلبرې
نشته په هند کې داهسي سکاني

+++

د هند سبز و خورې پان وي
د وي فوت يې دواړه لبان وي
زرکې يې گريځي دروه په غرونو
بناېسته روغې په دغه شان وي

۱- شیدا ته د وطن یادونه خواږده یا دونه دي
او ټول عمر يې د دې یادونو په یاد کې شپې او ورځې
تېرې کړې دي :

همپشه ز اړم په تېر صحبت پسې
په هغه مهر، په محبت پسې
لکه شیشه ییم د ساعت کرده ،
زړه هې دوه نیم شو په تېر ساعت پسې

+++

تک درو آب و هوا، واوښ، سپین یخ هم
باغ و راغ، د بخت و کھسار طرفه شا د اب
یاد لره په خپل خاطر په یاد یې پایه
شیدا و سپاره په قصر دا اطناب
د شیدا یو بیت بشپړې چې ده کلکه اراده درلوده چې
خپل وطن ته راستون شي او ټولو مشکلاتو او د جفا
تیزو ته سینه سپر کړي :
خپل نا کام به دېوانه شیدا در بیا یې
که دامن په کانو دک لکه کھسار کړې
خودا هیله یې د تل له پار نه هیله شوې، دروه
دا مرور خانزاده روه ته بیان نه دی را غبرک شوی
او د فراق تر یخ ژوند یې تېر کړی دی :

زدهٔ نهي نهٔ وايم ڇي فراق و وڙلم

حيات خوشته دي ولي ڇي خونده دي

لڳن لهٔ روه سره ڇي ادبي اڀيڪي تل پاتي شوي او

وخت پهٔ وخت ڇي خپلي غزلي رالهرڇي دي :

داغزل د شيدا زريوسه لهٔ هند

ڇي ياران ڇي د وطن څرنگ جواب کا

۹- ددهٔ ديوان لهٔ سريري څخه بنڪاري ڇي د شيدا

ادبي اڀيڪي ددهٔ د عابد خان نومي ورور پهٔ واسطه ٽينگي وي

او همدا ورورا ڇي دي ڇي دهٔ ته ڇي دمحمدي صاحبزاده پيغام

وررسولي او دهغهٔ پهٔ غوڻبتنه ڇي خپل ديوان ورته رالهرڇي

دي :

”..... او سبب د تاليف داؤ ڇي لهٔ افواه د بعضي متر د دين

مسموع شول ڇي مخدوم زاده د ولایت نژاد، نتیجهٔ هدايت و

ارشاد ميا محمدی سلمه الله تعالى خلف المصدق د شيخ الاحل

ولي الاكمل ميا محمد عمر د امت برکاتهٔ طبع جیده لري او

سليقهٔ د سخن تناسی کامله، پهٔ دبدبهٔ د سخن آرايي قصب

السبق لهٔ همسرانو وري- او پهٔ کوبهٔ دخوش سراچي

مقدمهٔ الجپش د همکارانو دي، اکثر د و اوين د اسلاف و

مضامين د حال رنگين و صاف ڇي فراهم کړي دي او پهٔ مطالعه

ڇي تفريح د قلب و تشريح د صدر نقد وقت دمخدوم

زاده دي - آگر چي زده يني په حسب د صورت په زيارت
مستعد نه يم اما په ولايت د قريني معلوم شول چي دجا
له خوړي چي زما د خيال و مقال په سمع شريف خه
رسپدي دي :

مصرع: عالم همه افسانه ما دارد وما هيچ

بنا بر استيلاء شوق په تتبع د ورور مجد عابد خان
د طال الله عمره و ماته امر په تدوين و ترسيل د اشعار
و كړي ، زه او ورور چي في الحقيقت په مفهوم د كنفس واحد
محقق يو هغه امر په مشابهه د بالاصاله متخيل شه او امثال
يني په مرتبه د لزوم منتصور او هم خاطر د برادر عزيز و كرام
او پاس چي په داسې الزام و انسب و لهذا په مدد د كار
كښي شوم مهما امكن ې خوض او جلدي په ترتيب د اشعار
كښي و كړي ، منقولات او مسودات متفرقه او مرقومات د منشات
منظومه هر چي لاس ته ما غله په قيد د رديف د دې جريدي
ثبت شول او په صفحه د دې ميسر كشيده چي قابل د ضبط و
رابط وو ، له هغه اشعارو چي هنوز نوحجت آموز د لغو مشقي
وم ؛ او بصره اندوز د تازه كويي ، شايع و غير شايع هر چي
دي قليل بالمعنى و اقل باللفظ والمعنى په نسخه مذكوره كښي
ې داخل كړه :

مصرع: گر قبول افتد زهي عزو شرف

..... او ترتيب ددې ديوان په شپږو دسنانو، سل،

يو ايتيا (۱۱۸۱) کښې د هجري واقع شته. تاريخ منظوم چې

شعر په انتساب د مؤلف دی. صورت د تقرير داهسي

بيا موند او هيت د تعبير يې ارسام دارنگه حاصل کړ:

قطعه: په داباب وه استدعا د عزيزانو

چې مجموع شته حلاوت د مقالات

د تدوين تاريخ يې راى په داتشان ووي

« د شيدا ديوان دى شهد او شته نبات »

(۴ + ۳۱۵ + ۷۱ + ۱۴ + ۳۰۹ + ۷ + ۸ + ۴۵۳ = ۱۱۸۱ هـ ق)

۱. د شيدا په زمانه کښې يو بل کاظم نومی شاعر هم

و چې په سراى کښې او سپده، خټک او د همدې کورنۍ له

حواشي و خخه و، په دې باب ده د ديوان په سرريزه کښې

وضاحت کړى دى:

« او شخص همنام زما ساکن د سراى چې اکو پى هم ورته

ويلى شى له حواشي ددې خاندان و. شايد چې په تاثير د

صحت يې کم و بېش رويه د سخن وري پېش نهاد د خاطر

کړه اولسان د حال يې په قدر د استعداد په ايجار د مضامين

مترنم و، از انجمله خو غزل يې په غايت و نهايت شهرت،

کښې دي او په محافل و مجالس کښې زبان زد د غزلخوانو،

له مشاهيره د يو غزل يې دا مطلع دى:

و به مرم عالمه پئه ارمان دتورونرلفو

کله به راورسي درمان دتورونرلفو

لاکن نامبرده چندان معروف و مشهور نه و - پئه
واسطه اشتراک اسمي هغه اشعار پئه نزد کافه عامه
مضاف و ماته دي - حال آنکه زماله اشعارک زما اسم
املا مخرج نه دی دامعنی پئه تخلص مخرج شوي ده او
هم معرفت د متکلم پئه سياق د کلام متفرع دی او شناسایی
د قایل پئه داب د قول کبني مودع دانگته و کامل عيار ته
د تمیز روشن ده او دقیقه ددی کار و دانش شعار ته
مبرهن ، چي دااضافت و ماته خطادی او نسبت بهجا :

چهرته سوزان اخگر او کجا فروزان اختر

۱۱- د شیدا پئه دیوان کبني دوي مراثي قطعي راغلي چي
د "بېنوا" پئه چاپ کبني "د پلار مړينه" تر عنوان لاندې
خپرې شوي ، د "همېش" پئه چاپ کبني لومړۍ قطعي ته
"د پلار مړينه" او دوهمې قطعي ته "دمور مړينه"
سرليک ورکړل شوي دی ، داکتر انوار الحق هم يوې
ته د پلار مړينه او بلې ته دمور مړينه کبلي ده . "بېنوا"
د لومړۍ قطعي د تاريخ ماده "مياشت د شعبان وده" ثبته
کړې خو تاريخي ارزښت يې ۱۱۸۳ هـ ترې لاندې ليکلی دی ،
د دوهمې قطعي تاريخي مادې ته يې عدد نه دی کبلی ؛

همپش ماده "مياشت د شعبان ده" کښلې او عدد يې ۱۱۸۳ هـ
 ترې لاندې ليکلی، دروهې قطعي تاريخي ماده يې "بهتت
 يې حای شاه دعا کوم زه" ليکلی او د ۱۱۸۹ هـ کال عدد يې
 ورکړی دی، ډاکټر انوار الحق هم په همدې ترتيب دواړه
 مادې ثبتې کړې دي. خود بېنواله ثبت نه ۱۱۸۹ هـ کال
 راوړي نه ۱۱۸۳ هـ او د همپش او انوار الحق د ثبت شوي
 مادې ارزښت بيا ۱۱۸۷ هـ کېږي نه ۱۱۸۳ هـ. کېدای شي
 په حینې راوړوسته خطي نسخو کې هم څه نا څه
 ګونګتيا وي ويا خو ماد موضوع د سپناوي له پاره هې
 نسخې ته چې د شيدا په ژوند په ۱۱۹۲ هـ کال يه زخيري
 ليکدود د دختکو په خط، کښله شوي او د اسلاميه کالج
 په کتابتون کې ساتله کېږي، مراجعه وکړه، هلته د
 قطعو په عنوانونو کې د پلار او مور نومونه قطعاً نشته
 او دواړو ته د "تاريخ"، "تاريخ" سرليکونه ورکړل
 شوي، متن يې هم په دقيق ډول ليکل شوي چې زه
 يې دلته کېت را نقلوم خو په نتيجه کې کېلې له مور
 سره مرسته وکړي:

تاريخ

چه والدي ارتحال وکړ
 تاريخ دارنگ درحلت وه و
 جاي جنت شه دنيا زندان وه
 خرد و ماته مياشت د شعبان وه

تاریخ

غم به تر عمر د ولد کرم خدا ې پریشوه ژړا کوم زه
سال درحلت ې له مانه واوره بهشت ې چای شه دعا کوم زه
(د قلبي نسخې ۱۸۱ مخ)

چې موب ې د شعر دروان لوست په اساس په ننني لیکدود
داسې لیکو او د تاریخ ماده او ارزښت ې استخراجوو:

چې والدې ې ارحال وکړه ځای ې جنت شه دنیا زندان وه
تاریخ ې (د اړنگ درحلت ووی) خرد ومانه: «میاشت دشعبان وده»

(۷۵۱+۴+۴۲۳+۱۱=۱۱۸۹هـ)

غم به تر عمر د والدې کرم خدا ې پر پښوه ژړا کوم زه
سال درحلت ې له مانه واوره: «بهشت ې ځای شه دعا کوم زه»

(۷۰۷+۱۰+۱۳+۵+۳۰+۷۵+۶۶+۱۲=۱۱۸۹هـ)

په دوهمه قطعه کې کاتب د «والد» کلې ته زېر ورکړی
«والد» ې لیکلې او د شعر سکنه ورکه شوې ده، که په لومړي
قطعه کې هم «والد» «والدې» ونه لوستل شي مسری
سکنه کېږي او د لسو سپلابو پر ځای ۹ سپلابه راځي او هم
څرنگه چې د دواړو قطعو د تاریخي مادې ارزښت ۱۱۸۹ هـ
کال دی نو ځکه دواړې مرثیې د یوډ چا په مرینه دي او
مون دا ځکه دده مورکڼو چې هم د والدې په کلمه د دواړو
قطعو سکتې ورکېږي او هم کاتب په یوه قطعه کې د «والد»

کلمه پٺُ زهر کڻي ده او بنايي پٺُ لومرڀي قطعہ کڻي زهر
(۱۶) ترڀ هڀ شوي وي او بيا وروسته دائرڀ خبري
ددڀ زهر لٺُ هڀرڀدلو نه راولاڀي شوي دي ، داڀي دادواڀي
قطعي ديؤ کس دوفات پٺُ باب دي لٺُ هغو دريو قطعہ
تا بيد ڀري ڀي تر همدڀ قطعو وړاندي او وروسته کڻي
شوي او ده سرفرازخان ، پٺُ مڀينه کڻي دي .

۱۲ - د شيدا پٺُ ديوان کڻي ددو وروڼو پٺُ مڀينه يوه
مڀينه ده ڀي کامل صاحب دادده وروڼه کڻي او رښتين
صاحب دده دوستان بللي خود قطعي لٺُ پٺُ خير لوستني نه
برڀښي ڀي دامرٺُ کسان نه د شيدا وروڼه وونه دوستان ،
بلکي دوي دواڀه پٺُ خپل منځ کڻي سره وروڼه ووڀي د
شيداد استوگني پٺُ محله کڻي اوسڀدل ، دوي دواڀه د
يوڀي مياشتي پٺُ اوڀدو کڻي مڀرٺُ شوي او دڀ تڀجيدڀ
ددو وروڼو غبرگ مرگ ، ٺوله محله غمجنه کڀي ڀي لٺُ
دوي نه يو شيداهم دي او پٺُ دڀ قطعہ کڻي ڀي د ٺولو
غم انځور کڀي دي : " پٺُ هر ڀاؤ رحلت سخت ددواڀو وروڼو"
نو حڪه ڀي دده وروڼه خٺُ حتى دوستان هم نشر بللي اودلته
هڀځ داسي نخبه نشته ڀي داوڼوڼه لٺُ شيدا سره منسوب
کڀي حڪه د " زماوڼوڼه " يا " وروڼه ڀي " اوداسي نور
تڀونکي ضمير نه لري . بشپڀه قطعہ داده :

چې فتح الله او الله نوراله دنيا ولاړل
 په غمونو کښې يې فرق تر مياشتې کم
 په هر چاؤ ورحلت سخت د دواړو وروڼو
 په فراق کښې يې نالان وولوی وکم
 تامل يې په بيان د تاريخ و شه
 راته ووې زړه: "آه ادا قلوب غم"

(۷+۴+۱۳۸+۱۰۴۰=۱۱۸۹هـ)

۱۳- موب و لوستل چې شيدا په ۱۱۸۱ هـ ق کال خپل ديوان
 بشپړ کړ نو آيا دده هغه وينا چې له ۱۱۸۱ هـ ق کال نه د
 مړينې تر وخته (۱۱۹۴ هـ ق کال) پورې يې کړې دده د
 ديوان په نسخو کښې خوندي شوې که نه؟ ددې پوښتنې
 د جواب له پاره د شيدا د ديوان د خو زړو نسخو په
 يادونې سره موضوع سپينول غواړو:

الف، د شيدا د ديوان د پره زړه تر لاسه شوې نسخه هغه نسخه
 ده چې په حاشيه کښې يې د ۱۱۸۷ هـ ق کال د محرم ۱۳ نېټه
 لیک ده او ورسره په يوه يادداشت کښې ويل شوي چې
 د ديوان د حاشيې غزلې دې راتلونکي کاتبان په متن کښې
 وکاري، دا نسخه ميچر راوړتې په پښتوخوا کښې موندلې
 او اوس په برېتېش موزيم کښې سانله کېږي، ميکنزي
 عقیده لري چې دا هغه نسخه ده چې ميا محمد (؟) ته په

۱۱۸۱ھ ق کال ليڪه شوي او تر ۱۱۸۷ھ کال پوري پي د
شاعر پاڻي وينا پڻه حاشيه ڪنڀي ڪنڀله شوي ده، خوردا
دعويٰ يورجې سنده ايڪل دي او پڻه اصله نسخا ڪنڀي
داسي کومه تخينه يا اشاره نسته .

ب، د شيدا ديوان يوه بله زرهه نسخه چي د تذڪره
ڪاملان رامپور مؤلف پي يا دونه کوي او وائي چي د
رياست سوات پڻه ڪتبخانه ڪنڀي ده د ۱۱۹۱ھ کال دخلوري
خور (جمادي الثاني) د ۲۲ ٺهڻي ليک ده چي فيض علي د قاسم
بگ زوي د اخون زاده ميا غلام حيدر لڻه پار ڪنڀي ده او پڻه
حاشيه پي ديوه ورڪ نوي شاعر هغه قطعه ده چي د
شيدا د مرڪ تاريخ پي د "دل نظير" ۱۱۹۴ھ "پڻه تاريخي
ماده ڪنڀي پڪڻي ثبت ڪري دي .

ج، دده ديوان بله زرهه نسخه د ۱۱۹۲ھ ق کال د صفر پي
د ۱۷ ٺهڻي ليک نسخه ده چي دده پڻه ژوند پڻه شاهجهان
آباد ڪنڀي همدي ياد شوي ڪاتب ليکي :

"تمت تمام شد ديوان شيدا تصنيف خان والا شان
مظهر لطف والاحسان حاتم زمان خانزاده ڪاظم خان
دام اقباله بخط بنده احقر العباد فيض علي ولد قاسم بگ متوطن
شاهجهان آباد بتاريخ هفدهم شهر سفر (کذا) بروز
جمعه سن ۱۱۹۲ هجري ."

دانسخه د پېښور د اسلاميه کالج په کتابتون کې
ساتله کېږي .

د، د شيدا دريوان يوه بله زړه نسخه هم د همدې
کاتب په قلم ده چې د ۱۱۹۲ هـ ق کال د لومړۍ خور په ۲۷
نېټه يې د "خان صاحب اسلام خان" لۀ پاره په شاه جهان
آباد کې کېښلې ده، دانسخه د کراچۍ په ملي موزيم کې
ساتله کېږي .

ه، د دده په ژوند خطاطي شوې مهې نسخې دي ،
محترم همېش خلیک صاحب هم دده د دريوان يوه داسې قلبي نسخه
ليدلې چې په حاشيه کې يې د هماغه نامعلوم شاعر لۀ خوا
د کاظم خان شيدا د وفات تاريخ د يوې قطعې په ترڅ کې راغلی:
د شيدا په اشيا نه کې جهان تريخ شه
د کباب غونډې يې کون و مکان تريخ شه
درست بدن يې گویا زړه دی په سينه کې
"بې نظير" هم د کاظم د مرگ تاريخ شه
(۱۱۹۴ هـ)

بنکاري داسې چې په قلبي نسخه کې هم د تاريخ ماده
او هم عدد دواړه لیک دي نو ځکه همېش صاحب ۱۱۹۴ هـ ق ترې
لاندې کېښلی او که نه لۀ "بې نظير" نه ۱۱۷۲ راوړي نه ۱۱۹۴، ارواښاد
کامل صاحب دې غلطۍ ته متوجه شوی او ليکلي يې دي چې

هم د تاريخ ماده او هم د دريځي مسري مفهوم داڅرگندوي
چې د تاريخ ماده "بې نظير" نه بلكې "دل نظير" ده چې په
دې توگه هم استخراج شوي تاريخ سمپري او هم كاظم خان
په ۱۱۷۲ هـ ق كال ژوندي ؤ او تر ۱۱۹۴ هـ ق كال وروسته
پې د ژوند نخښې چېرې نه بڼكاري نو غالباً چې له همپش
صاحب نه به په جلدې كښې "دل نظير" "بې نظير" شوي وي
او ددې ملاتړ د تذكره كاملان رامپور د مؤلف نقل هم
كوي (وروسته راځي).

د كاظم خان شيدا د ديوان په دې نسخو كښې دده د وينا
وروستي نمونې په حاشيو كښې كښلې شوي لكه په (الف) نسخه
كښې چې تاسو ولوستل، همداران د اسلاميه كالج نسخه
(ج نسخه) چې ماليدلې په حاشيه كښې ځينې شعري ټوټې لري
لكه د ميا عمر صاحب د مړينې دوي تاريخي قطعي چې د ۱۱۹۰ هـ ق
كال دي، د نسخې په حاشيه كښې راغلي او هم دده د ديوان په
نسخو كښې نورې تاريخي مادې هم شته، يوه پلښې د حافظ
رحمت خان د مړينې تاريخي ماده هم ده چې د ديوان په چاپونو
كښې يې د عبارتو ارزښت ۱۱۹۴ ليكل شوي لېكن د اسم نه دی
ځكه د حافظ رحمت خان د مړينې كال ۱۱۸۸ هـ ق دی.

په دې اساس د شيدا ديوان په ۱۱۸۱ هـ ق كال لومړي وار
دده په لاس راغونډ شوي او بيا وخت په وخت په نورو

نقلونو کڻي دده پاتي وينا ورڃاي شوي چي تر ۱۱۹۰ هـ ق کال
پوري پي د وينا نموني پکڻي ثابتي دي او بنايي ډبره لږ
وينا پي ضايع شوي وي . (۱)

دوهم: د تاريخ مرصع خوشنډونه:

۱- د افضل آباد باغ په ولي کڻي و او تاريخ مرصع پي ځاي
په ځاي يادوي چي څو نموني پي دادي :
د ۱۱۳۴ هـ ق کال په پښو کڻي د افضل آباد ذکر داسي کوي:
« نامدار چي هرگاه صوبه دار تر سينده پور پوروت له هغه
طرفه پي خاطر جمع شه ، کډه پي د سرور له مېلي سراي
ته واستوله ، دي و باغ ته د افضل آباد راغي ، دوي ، درې
شپي پي په باغ تېري کړي » (تاريخ مرصع ۴۳۶ مخ) .
افضل خان دخپلي يوې جگړې د پښو په ترڅ کڻي وايي:
« په ولي ډبره وشوه ، کڻي ، کاڅرې ، لوبيا په افضل آباد کڻي
ډبرو و » (۳۱۴ مخ) .

يو بل ځاي د ولي موقعيت چي افضل آباد هلته و داسي څرکندوي:
« ماله سرايه کوچ وکړ ، په ولي چي څلور گروهه له سرايه
تفاوت لري ، څلور گروهه او درې گروهه له نوبنډه
ډبره ونيوه » (۳۹۲ مخ) .

۲- په تاريخ مرصع کڻي د افضل خان دخاني موضوع:

دی تانہ سرداري ماد رکړه، تسليمات ې په ځای راوړل چې
 له خان عليين مکان نه رخصت شوم، ووستم دستار ې له
 سره کوز کړ، په بغل کښې ې کښېښود، د نیلاب په غاښي
 چې خان جنت مکان پسې ورسېدل، دی د غاښي په سر
 ناست و، تماشا ې د ملک کړه چې زه ې وليدلم تبسم ې
 و فرمایه چې خان دې وليد، دستار ې له بغله وکښه هر
 چې خان عليين مکان فرمایلي وو په عرض ې ورسول،
 خوشال شه، وې ويل، چې دا دستار تبرک دی کښې ې
 ب دی ! " (۳۵ مخ) .

اساساً د افضل خان سرداري په دې وخت کښې ته داب
 گذاري کيږي چې غالباً د ۱۰۹۰ هـ ق کال نه راوړوسته پېښو
 سره اړه لري خوده د پلار په خوله دامحض دخپل نيکه
 يو تبرک بللی او رسمي ارزښت ې نه دی ورکړی .
 کله چې اشرف خان بندي شو، خوشال خان مایوس
 شو او د اشرف د اخلاصون په شرط ې سرداري بهرام
 ته ورکړه، دا حالات افضل خان په تفصيل ليکلي چې دلته ې
 لنډيز رااخلو:

« د امير خان د کابل صوبه دار) بادشاه ته د خان
 جنت مکان شکود و شکايت دېر وکړيښ - بادشاه اختيار ورکړ
 چې ته صوبه دار ې هر چې پوهېږي هغه کړه، د خان جنت

نبنان (اشرف خان) حکم ڀي د قہد راجہ رام سنگھ تہ چي
 پٽ ڄمرو وٺو راسٽوٺو، هغه زميندار وٺو، قبول ڀي نه
 ڪر چي دا ڪار دمانه دي، بيا ڀي سيد پهولا چي د
 شھامت خان زوي وٺو، پٽ پٺاوري ڪڻي هغه تہ ڀي وڪيل
 چي پٽ هرفن و فرٻ خان جنت نبنان قہد ڪا، راجہ رام
 سنگھ خان جنت مڪان پٽ ڊپر خواهش ڄمرو تہ و باله دده
 پٽ زړه ڪڻي هڻڻ نه وو، د باد شاه پٽ دولت خواهي مغرو
 ورغي پٽ سن زر دوه نوي (۱۰۹۲) آخر ٿور يا اول جوزا
 راجا رام سنگھ يو سرو پای، يو آس، يوه د غاڙي دهکده کي
 ورکي نوري ڀي رخصت ڪر، ورته ڀي اشارت وڪر چي پٽ
 پٺاوري مهه بهرون درومه! آخر دي از راه دولت
 خواهي ورغي د سپد پهولا ڪره پٽ خپله ورغي چي آشنا دي
 دي وگورم نور به درومم، هغه لئ خداي تعاليٰ همدا
 غوڻستل ورته ڀي وويل چي ته ڪڻهنه زه ڪورته لارشم
 چي شهه طعام راسٽوم طعام و خور هاله درومه - دي ڀي
 ڪڻهنه نوري ڀي خلق تري چا پپر ڪرل - پروانه ڀي دامير خان
 ور بنڪاره ڪره، پٽ قہد ڀي ڪر، الله داد خان خويشکي چي
 پٽ لنگر ڪوٽ ڪڻي وٺو، بهرام پٽ عالي ڊپر ڪڻي وٺو دواڙه پٽ
 دا مصنحت شريڪ وو هغو ته ڀي وڪيل چي داهسي ڪار ما
 وڪر اوس معطل نه اويته تاسو سراي لڙن وردو هي اس...

«..... خان عليين مكان هم په هغه آوان پير شوی
 وه (کادي بادي به ورته ويل) چې بهرام پياز وه اوس
 خنوخ پوخ شوی دی يعنی شیرين شه، خان دې هم د
 بهرام په کار راغب شي. مؤلف د کتاب (افضل خان) په
 هغه آوان د شپاړسو اولسو کالو وه. په داسن وصال
 چې د اوسني هېخ تجربه دکارونو تر سره نه وه تېره - د
 غاړې شول، آخر هغه ورځ زه له سرايه وبنکار ته وتلی
 وم لکه د زلميو دستر دی هوا هوس به ې کاوه له ورايه
 سروروليد شه - کومان و شه چې خوک له رفاؤ پسمانده
 راپسي راغی اما چې نيژدې راغی وپېژاند شه چې هغه
 جلبدار دی چې له خانه سره پېناورته لار وه معلوم شول
 چې خه آسيب و خان ته ورسېد، په مجرد دليدو پويه و
 سراي ته راغلم - په سراي باندي غوغا وه - هر خوک په
 خپل مال په خپل خان گر فتار وو. ملاحظه دخلقو داوه
 چې اوس به فوخ رايشي چې راغلم يو ملا عثمان خدای تعالی
 چې غريق د بحر رحمت کړه چې دی نمک حلال قدسي
 د دواړو خانانو وه ولاړ وه خپل کور خپل مال ې هر
 خه تر شاوه راغلی مسلح په دروازه کنيې د محل ولاړ
 وه چې نه ې ولیدم راته ې وويل چې زر نوزده د محل
 عالم و باسه، د غره په لور ې روان کړه - زه ننوتم

دلاسه ۾ي د محل د عالمو وڪڙو نور ۾ي د محل عالم راروان
 ڪر د غره پءُ لور - ۾ي غره ته ۾ي عالم ورساوه نور
 بيار ته راغلم - ملا عثمان پءُ حاي ناست وه - پس له
 هغه ۾ي حال مال و غره ته ڪر - نور زه وراغلم خان عليين
 مڪان ته - لوي خان پءُ نظام پوروه - عابد خان ۾ي راسره
 ڪر ، د سرور مپلي ته راغلم - خان عليين مڪان هم راپسي
 راغي جرگي معرڪي گهڙي شوي - بهرام د شيخ جيو زيارت
 ته راغي - راويي باله ، خان عليين مڪان دتماي قبيلي او د
 اولس سره ورغي - زه يڪتوما پءُ سرور مپله پاتوشوم
 معرڪه ۾ي وڪڙو - بهرام مزدور هومره تزوير وڪڙي خان
 ۾ي فرپفته ڪر ، پءُ جرگه دا مقرر شول ۾ي خان جنت مڪان
 ۾ي قيد دي مغل دي ۾ي خلاص ڪا - دباد شاه پءُ حضور دي
 اوسي منصب دي ورڪا - دا زمان بهرام لکه گل د وپاندي
 ڪري دي هم دي دي اوسي - خاني ۾ي پءُ نامه د بهرام
 ڪر ه - پس له هغه لوي خان بيا د سرور مپلي ته راغي -
 زه ۾ي پءُ دا حال خبر شوم گهڙي ۾ي پءُ نظام پوروه روان
 شوم - خان عليين مڪان هم راپسي راغي ، محال تر ۾ي
 بولاق ۾ي هم پءُ بهرام وسپارل - د بهرام زوي ۾ي ولاچي
 ته واستوه - شومدت ۾ي خان خخه پءُ نظام پور ڪني تهر
 ڪر - پءُ اميد د ملڪيري ۾ي راسره به مل شي - خپل

انتقام به واخلم - دا قصيده لوی خان بهرام ته په طریق
 د وصیت کښې وه، دی پرې غافل شه؛
 د مازپه له چانه روغ نه دی بهرامه
 له هرچاسره ې زیست دی له ناکامه
 نوکري، خواني دا دواپه لکه بام دي
 په پیری کښې له ما ولاړل دواپه بامه
 اوس دا دواپه بامه ستاري ننداره کړه
 غافل مه شه یونمان تر صبح و شامه
 په دا اوښ باندي چې ستا کجاوه اینسې
 رسوینې چې پرې نه وزې تر مقامه

.....

هرگاه نا امید شوم خبر راغی چې خان جنتا مکان بادشا
 په قلعه د کوالیر محبوبس کړ - نور سل کسه کم و بهش چې له
 قبیلوسره راسره وو په تاریخ دوولسم د سن مذکور
 (۱۰۹۲) په سلخ د رمضان په لشوربه ې وارول چې ما بېن
 حد د مون او د افریدیو دی (بیاله بهرام سره جنکونه
 کوي او په نتیجه کښې جرکه راغی) تمای جرگې خان
 ته وویل چې هغه د تا زوی دادې نسی اختیار د تا که سرداری
 ده ته ورکوي که هغه ته - خان علین مکان ورته په جواب
 وویل چې د ما آزردگی د ساعت د دواپه په سرداری

نه ده په هغه جرگه چي څه مقرر شوي وو د بهرام
 سره چي خان جنت لښان چي په قېد دي خلاص دي شي دا
 په كوم سبب په گواليار كښي محبوس شه؟ بويه لكه چي -
 قرار داد شوي دي د گواليار دي كوز شي په منصب دي
 سرفراز شي - دويم داچي محال تري بولاق دي و ماته
 راکړل شي او شل زره روپي مدد خرڅ - معرکه په داتمامه
 شوه - چي لا شوپي لره راغلو ما خان ته عرض وکړ چي
 دا ساعت د ما فکر او سن و سال تقاضا د سرداري نه
 کا - دا هومره تالاشي هم محض د پلار دخلاصي دي ،
 گڼه د بهرام نه سرداري اخيستل دخداي تعالي په کرم
 و ماته اسان دي - هر چي تا دا معرکه وکړه ډېر دي بڼه
 وکړه زه هم پرې راضي شوم اوس د ما دوخت تقاضا
 داده چي د تا په خدمت دي کفش برداري، کوزه برداري
 كوم چي تربيت کېږم - اما يو شرط کړم تر هغه وخته پورې
 چي خو خان د ما او د بهرام په ناستي راضي شوي نه
 دي (تر يو شمېر پېښو او سردارانو جنګونو کولو
 وروسته ليکي) خان عليين مکان له هغې جرگې بيا
 راغی نظام پورته - ماته يې وفرمايل چي خونصو روپي
 درې ماهه موند د تا د خرڅ د پاره د بهرام سره مقررې
 کړې - ته خپل سپري ورسره خپر آباد ته چي اخلي يې .

ماورته ووي چي دما د تا قرار داسره هومره وه
چي خوته دما او بهرام سره په اتفاق راضي شوي نه
بي، اوس چي تا اوده سره اتفاق وکړ دما په اتفاق هم د
بهرام سره راضي شوي اوس دما د تاسره جدايي ده:

هَذَا فِرَاقٌ بَيْنِي وَبَيْنَكَ

نور چي اميرخان ته وکښل، اميرخان دپه ارزو زما
د بللو کوله امازه ورنه رغلم، چي دما خط ورغي په هغه
زمانه پي پروانه او پنځه وکښه - دظفرخان نيايه په لاس
په معرفت د ملک محمد ارباب و راي مان سنگه ديوان راستوله
نه هم وروان شوم چي په حلوزيو ورغلم ازادخان نيوي،
ملک محمد ارباب او غېره کتخدایان په موجب د اميرخان واستيا
ته راغلك پېښور لره ورغلم راي مان سنگه ديوان چي د اميرخان
وليد - آس او سرو پای چي د اميرخان له لوريه راگر - ممرين
خان جماعه دار چي د اميرخان داسره گر - دکرپو په لاري کابل
لره ورغلم - د اميرخان د کوچ وخت وه جلال آباد ته - يوشپه
چي په کابل وشوه - اميرخان خواب داستوه چي سبا به
دما دپه په بکراي وي - ساعت دتا د ملازمت هم سبا
دي ورسره راووتم - په بکراي دي دپه شنه لاپه ولاړه
چي ملازمت وکړ - چي نه پي وللم راته پي وويل چي په
خان د بهرام بلا راغي - نو ورسره تر جلال آباده راغلم،

ڊهره مهربانگي پي ڪوله ، دماله خدمتتہ ہم رضا مند شہ ،
 دوه صدو پنجاھي منصب پي دما تجويز ڪر او هغه برادري چي
 دما سره وه د بهرام نه پي عليحدہ ڪرہ نوري پي سرو پاى
 او ڪمرخنجر راکرہ زه پي پينا ورتہ رخصت ڪريم هغه
 وخت چي زه د خان عليين مڪانه خاطر آزرده مغل له راغلم
 متعلقات په نظام پوز وو۔ خان عليين مڪان از راه اعتراض
 راروان ڪرہ جيئا ڪرہ ته راغلك (تردي وروسته له بهرام
 نه د خلکو خوابدگي او دده ظلمونه بنيي او بيا د خان په باب دخلکو
 پر پکره بيانوي) اما اولس په جمع (له بهرام) ڪني
 راو جارووت۔ معرڪه پي وڪرہ چي زمون سردار مؤلف د ڪتاب
 (افضل خان) دي ، بهرام چا سردار ڪري دي۔ زه په پيناور
 ڪني وم چي سري دا اولس راغله چي رادرومه خه لره د مغل
 محتاجي ڪري نور زه له پيناوره جيئا ڪرہ ته راغلم۔ د
 اولس ڪد خدايان واپه رالره راغلك چي مون د بهرام سره اوس
 په بدى برمند شو و روزگار مو سره غلط شہ پاخه
 راخه۔ په بهرام هم اور وگيد ، زمکه پري توده شوہ۔
 (له ۴۹۲ خخه تر ۵۰۰ مخ پوري لنڊين)۔

کيسه اوبده ده خو نتيجه پي داده چي د ۱۰۹۳-۱۰۹۳ کلوپه
 پپوستون ڪني د اشرف خان تر بند وروسته افضل خان
 رسماً سرداري په لاس ڪني ونيوه اوله همدې وخت نه دده

د سرداری دوزه حسابله کپري .

۳- په تاريخ مرصع کښې د افضل خان د کورپه او زامنوياد:

« نقل دی له نېک بخت چې خانه زاد قدیم الخدمت وه او
نهایت سخي او په طاعت په عبادت به دالله تعالی شب وروز
مشغوله وه ، په هر ملک په هر بلاد چې څوک ملا دروېش
وه همه ددې وظیفه خوار وو- ډېره فقیر دوسته وه ، زه
پي يوه ورځ فقیر جمیل بېک لره ورسولم چې دمولف دفرزند
دپاره دعاوگا ، زه ورغلم په ډېر الحاح مې حنی دعاوغوښته
سريې یو زمان په مراقبه کړه- راته یې وویل چې نېک
بخته ته یو فرزند غواړې ما فی الحال دوه ولیدل نور به هم
پسې وشي ، په لږ مدت کښې له بي بي آيسې چې کور دمولف
دی دوه فرزندان محمد علي او محمد حسن حنی پیدا شول او
امید دنوروشنه . او دبل کور دپاره یې مکرر په ډېر الحاح
ورستولم چې هغه د بي بي ورېره وه اما هېڅ ځواب یې رانه کړ-
دهغې هېڅ ونه شول . » (۶۰۳ مخ)

د ۱۱۱۷ هـ ق کال په پېښو کښې لیکي :

- « یوسرو پای یې محمد سعید د ما فرزند ته ورکړ ، » (۳۸۱ مخ) .

د ۱۱۱۹ هـ ق کال په پېښو کښې لیکي :

- « فرزندى سېف الله خان مې دلاچي فرخدار کړه ، » (۳۸۵ مخ)

- « هرگاه چې فرزندى سېف الله خان خبر شه له لاجي پسې راغی ، » (۱۸۵ مخ)

د ۱۱۲۵ هـ ق کال په پېښور کې لیکي :

- " د محبت لور ې محمد علي خان ته غوښتې وه " (۴۰۸ مخ).

د ۱۱۲۶ هـ ق کال په پېښور کې لیکي :

- " ما دخپلو وابسته و سره مستحکمه قلعه په نظام پور سازه

کړه فرزندې سيف خان ې جانشين کړ " (۴۱۱ مخ).

د ۱۱۲۷ هـ ق کال په پېښور کې لیکي :

- " ما فرزندې محمد علي خان د بازو تر سره په استقبال

حسن ابدال ته ورستولی ؤ " (۴۱۳ مخ).

- " په وخت د رخصت ې خلعت فرزندې محمد علي خان ته

ورکړه " (۴۱۳ مخ).

د ۱۱۲۹ هـ ق کال پېښور کې :

- " فرزندې سعيد خان فوئدار د لار ې وه " (۴۱۳ مخ).

- " په کار دخبر د محمد علي خان ې نسبت ې د محبت دشهباز

خان د زوی کره وه - سرای ته د قبایلو سره راغلی وم ، ې ې

دا خبر راوړ سپده زړ ې کار خبر پېوند کړ ... سبا ې محمد علي

خان د فوئ سره روان کړ " (۴۱۴ مخ).

د ۱۱۳۰ هـ ق کال په پېښور کې لیکي :

- " محمد علي خان په سن د پانزده سالگی ، محمد حسن د چارده

سالگی ، اسد الله خان د یازده سالگی ، محمد اشرف د اته سالگی

په رکاب کې راسره حاضر وو " (۴۱۷ مخ).

د ۱۱۳۰ کال د ذی الحجې اتم؛

- پټه وخت دیورشش والده د محمد علي خان پټه حال د نزع

وه، حفر د گور جنازې ته یې معطل نه شوم « (۴۱۶ مخ).

د ۱۱۳۰ هـ ق کال د لوی اختر ورځ:

- « صدر حمت پټه محمد علي خان شه، بڼه تردد بهادري

یې وکړه، تر وارو سوو پټه سره مرکاب همعنان تر شیدو

پورې پټه نامدار پسې ته، سواره یې پرستل پټه داسن د محمد

علي خان چې د پنځلسو کالو پوره شوی وه او هم والده یې پټه

د کال هغه شپه چې ماله جینا کوږه کوچ وکړ وفات شوه. « (۴۱۸ مخ).

- پټه سبا فرزندې سعید خان چې فوځدار د لاچي وه، د تری

بازق سواره پیاده ورسره سرای ته راغی. « (۴۱۸ مخ).

د ۱۱۳۵ هـ ق کال د رجب ۱۷ نېټه:

- او د برخوردار محمد اشرف د بنادۍ کار هم درپېش

و. « (۴۴۱ مخ).

- پټه تاریخ د دوولسم د رجب سنه زرسل پنځه دېرش کار

د برخودار د بنادۍ پټه اتمام ورسپد « (۴۴۲ مخ).

- « برخوردار محمد حسن خان چې د خپرآباد فوځدار وه... »

(۴۴۴ مخ).

- « ماهم پټه حسب قرار داد برخوردار اسدالله خان پټه

فوځدارۍ د لاچي مقرر کړ. « (۴۴۴ مخ). (۲)

دریٔم، د سکندر خان خٽک دوینا خوشنډونہ،

۱۔ سکندر خان خٽک د افضل آباد د باغ پٺ ستاینه کښي یوه

۸۴ ٻټیزه قصیده لري چې ددي باغ هر اړخیزه معرفي يي پکښي کړي

او ددي باغ پٺ وسعت او فسحت غږېدلی دی، مور يي دلته ددي

باغ د پټښدنې لټ پاره خو بیتونه راخوښوو:

[۶] که رضوان يي لټ نشاطه خبردار کا

دا مکان به د بهنسته سره شمار کا

ننه، پاس لکه بنیینه هسي صفا دی [۷]

د ذرٺه حال وهر سري و ته آشکار کا

تٺه به وايي د بهار تنا غورا شوه [۸]

اوانرونه چي پٺ هر لوري اٻشار کا

تحفه نهر يي پٺ منح کښي دی راغلی [۹]

چٺار، سر وه هم عجب پري نمودار کا

بي حسابه فواري پکښي ولاړي [۱۱]

پٺ یوحل د پشه کال غوندي امطار کا

پٺ محل کښي د تصوير کلونه واره [۱۷]

پٺ سري باندي اهار لکه بهار کا

که کلاب دی، که چنبه، که نور کلونه [۲۳]

پٺ خپل قدر معطر کوڅه دیار کا

د هر لور جوړنه زلمي راځي په سپل
[۲۸] خپاي - خپلي مېرې واره وار په وار کا

د حاسد په خوله دې خاورې د حسد شي
[۳۱] که تر دۀ نه به تعريف د «شاله مار» کا

چې ناگاهه په کلونو کې بېنکاره شي
[۳۵] تورې سترگې د هوسې پلانا تار کا

د کشمير، د کابل کله دا صفت دی
[۳۶] چې ملوک پکې هر لور د بازو بېنکار کا

په بهار يې په اطراف لس دوولس گروهه
[۵۰] په انواع - انواع کلونه هلک بېنکار کا

اشرف خان به په داباغ په جمان يادوي
[۸۰] سکندر هم گوندې څوک ياد په خپل اشعار کا

۲- کله چې اشرف خان په زندان کې لوېږي دده ورور
سکندر خان خټک يو منظوم ليک وراستوي او د کور کورنۍ او
خپلوانو حالات ورته ليکي، په همدې ليک کې د افضل خان
کم سني او په عين حال کې تدبير هم ورته ستاېي،
د ليک د ۱۰۹۳ هـ ق کال د محرم په څلورمه نېټه کېښل شوی
او دا وخت دده د سردارۍ او مشرۍ تصديق کوي چې
دلته يې له موضوع سره مربوط بيتونه رااخلو:

هميشين دې هڅي حرامخواره وو
 افضل خان نه و خبر په عمر کم و
 په جفا واره وده و ته قفا کره
 په تنها صورت د خدای باندې کرم و
 هېڅ کمي يې دانصاف مضاف ونه کړ
 مدعي يې و په غم دوست يې يې غم و
 آفرين باندې مغل پستانه وايي
 منتشر يې نوم د تورې په عالم و

+++

افضل خان د شلور کم زيات که (په) سړی
 په حکمت په مصلحت لکه کهن دی
 زور قوت يې دلنکر واره لیده شي
 د خور شيد غونډې يو اس يو يې جوشن دي
 په اعدايې هره ورځ ناره د جنگ وي
 له هر اسه يې آرام نه شي غمجن دی
 په غليم بهارستان ده خارستان کړ
 په معنی موب ته توتکی لکه کلشن دی
 عندليب غونډې خبر د هر کل اخلي
 د لاسا دلوی هلک کا پرې مين دی
 شفقت، احسان، حيا لري يې حده

د مردی شهرت پی هم پٺه مرد وزن دی
 د فلک دشواری واری پری آسا پی
 یا تورغز دی پٺه همت کبی یا آهن دی
 بنکار دغشی، دتوپک، دبار، شاهین کا
 استاد شوی دهر علم، دهر فن دی
 بنه سوار لری، بنه خط، بنه پی انشاء ده
 الغرض چپ پٺه هر فن کبی مبرهن دی
 که تر تا رسیدی نه شی کیله مه کره
 چپ یاد شوی پٺه مغه جهان دکن دی

+++

"گوهر" دودی داخل پٺه بنه صدف کبی
 هره چار دافضل خان پٺه حکم وک کا
 پٺه تحقیق لروبر نه کا خنی غار ه
 "افضل خان" پی پٺه مری که کزک کا
 "بهادر خان" "صیف خان" لمسی دپ لکه کل دی
 خدای دی دواره خا نصاحب ته مبارک کا

+++

"خاله خان" دافضل خان جای نشین و
 دپرا احسان ورسره شوی و خوبیا لاپ (۳)

+++

خلوڙم: ي "تذڪرہ انتخاب يادگار" سندرونه:

داردو نامتو ليکوال او شاعر مير مينائي د کاظم خان شيدا پٽه باب ليکي:

"شيدا کاظم خان، خانزاده قوم خٽک، د پښتونخوا سري، پٽه پرهنزگاري او خداي ترسي کښي بي مثال و، پرښته خويه بنيادم و. اروپدل شوي دي چي دوي يوه جيني روزي وه چي هغه هوښياره اولويه شوه نو خلقو وغوښتل چي دوي بي پٽه نکاح کړي، دوي قبوله نه کړه، دهغي جيني هم د دوي دشتمتيا دنظر دوراندې داخوښه وه، يوه ورځ بي خان جوړ کړ او د دوي دخلوت حيا ته ورلره ورغله، دوي بي پٽه غرض پوه شول او خپله کورته بي دشمني پٽه لنډه کښېښوده چي پٽه سوځېدلو شوه نولاس بي راکنلو - هغي وپوښتل چي داڅه خبره ده؟ دوي ورته وفرمايل چي دې از ماښت لره بي پٽه شمني لاس ايښي وه چي کورم چي له ما ددغه اورنغم دلي شي که نه؟ نو پٽه هېڅ طور نغم ونه شو او هرکله ددغه اور دتاو نغم ونه شو نو ددوي د اور چي څوچنده له دغه اوره زيات دي به څرنگ نغمونکي شم - هم هغه ورځ يوه ټنک سري ته نکاح کړه - پاڅي ده الله لره داسې سپېڅلي

پري وي.

« د جناب مستطاب نواب محمد فیض اللہ خان بہادر عرش
منزل پٽ ٻہ عهد کبھی ٻی دلته پٽ ٻہر شان شوکت د میاشتی پٽ
زر روپو نوکری کوله، پٽ ورکړه بخښنه کبھی تر لری لری
مشهور و، ددوی مشران هم د شوکت او دولت او نغاری
څښتان وو.»

« شعر به ٻی اکثر پٽ پښتو شریه کبھی فرمایلو کله - کله
به ٻی پٽ فارسی کبھی هم طبیعت و آزمویلو «هی هی افغان»
د حضرت مؤید من اللہ جناب علی محمد خان دمریڼی تاریخ
هم ددوی داوچت فکر نتیجه ده - او نادر شاه ٻی هندوستان
پٽ زور زیاتی و نیولو «غم عام» ٻی ددغه نیولو تاریخ و ویلو...» (۴)
پنجم: د «تذکره کاملان رامپور» سندونه:

حافظ احمد علی شوق رامپوری پٽ تذکره کاملان رامپور
کبھی د زړ و او باوری سندونو پٽ بنا د کاظم خان شیدا پٽ باب
پٽ زړ پوری معلومات لری ٻی دلته ٻی مربوط مطالب ٻی
لومړی لاس مواد ٻی بللای شو، راخلو:

د تذکره تکملة الشعراء څښتن لیکي: خان عالیشان ٻی د پښتون
ختک قام رئیس دی، د فرشتی پٽ څپر بنیادم دی، زاهد،
پرهیزکار، متشرع، ٻیړ او چته حوصله لرونکی، نازک
دماغه او ددراوښت څښتن دی، ٻی د غموال گوښدی

د زغم او درناوي غر دی ، په انساني صفتونو پسوللی ، دهنر
 او قابليت او د سخندانۍ ټولنه او د فضل او کمال څښتن ، خوش
 مقاله ، نازک خیاله او زړه ته ودرپورې د تازه معنوموندونکي
 او په نزاکت پورو ، زړه ته ودرپورې او د هسکو مضمونونو
 لپتونکی دی . تر دغه وخته د پښتونخوا په پښتونکني داسې
 خوږه وینا کوونکی سړی نه پیدا شوی دی او نه به پیدا
 شي ، لا د ایران په باب هم بحث کېدای شي ، په نازک خیالی او
 ادا بندي کې د سلیم ، شوکت بخارایي ، صائب تبریزی ، ناصر
 سرهندي او غني کشمیري په شان یکتا دی . په پښتو ژبه
 کې د دوی دیوان د خوش خیالی او سخندانۍ له رویه
 مشهور دی ، کله کله به یې په فارسي کې هم غزل ویلو
 د سرپینې یې یو څو کالونه کېږي . د راجه نول رای ناظم اودده
 د قتل تاریخ یې داسې نظم کړی دی د نواب سید علي
 محمد خان صاحب تاریخ یې هی هی افغان (۱۱۵۷ هـ ق) ویلی دی ،
 په هندوستان یې د نادر شاه د حملې تاریخ د غم عام (۱۱۵۱ هـ ق)
 نه را ایستلی دی ، د کمایون د غره په لسته کې د چلیکا په
 ځنګل کې د محصور بدلو تاریخ یې د فساد عظیم (۱۱۶۵ هـ ق)
 د توریو نه را ایستلی دی . د شیدا دیوان دوه ضمني د
 زیاست سوات په کتبخانه کې شته دي .
 یوه نسخه په غت قلم لیکلې شوې ، څلور سوه شپاړس

مخونه لري ، په پای کښې يې دا عبارت دی . " تمام شد
 ديوان شيدا تصنيف خان عاليشان مظهر لطف والاحسان
 حاتم زمان خانزاده كاظم خان سلمه الرحمن بتار شيخ
 بيست و دويم شهر جمادى الثاني لله بخت بنده احقر العباد
 فيض علي ولد قاسم بېك بپاس خاطر اخون زاده ميان غلام
 حيدر سلمه الله تحرير يافت . "

مؤلف دده ديوان را پېژني او بيا دوفات قطعي ترې
 را اخلي چې د يوې عنوان دی :

تاريخ دوفات د دريو دوستانو او ديوزوی :

آه بد و ماء سه مشفق مرا
 چارميش قره عيتم بدان
 زان دو شهيد و دو سعيد ازل
 طبل رحيلي زده سوري جنان
 سال وصال همه گردد حلي
 بود غم بي هم آه - خوان هم
 (۱۱۶۱ هـ ق)

..... ددې ديوان په سر پاڼې چا کابلي د شيدا

خان دوفات دا تاريخ ليکلی دی :

د شيدا په آشيان جهان تاريخ شه
 دکباب غونډې يې کون و مکان سيخ شه

درست بدن ڀي گويا زڙو ڙو ڀي سڀني کڀي

دل نظير د کاظم خان د مرڪ تاريخ شته

له "دل نظير" نه (۱۱۹۴ هـ ق) جوڙي پڙي. غالباً همدا ڀي

تاريخ وفات دي، د دوي ڀي باه کڀي له کومه ڪتابه يا

زباني روايت ته نور حال معلوم نه شته. (۵)

شپڙيم: د خانزاده شير علي خان مجمع الانساب:

د کاظم خان د کورني د غوتي پرائستلو ڀي برخه

کڀي ڀي کوم سند تر لاسه شوي هغه د خانزاده شير

علي خان "مجمع الانساب" دي. شير علي خان د خوشال خان

ختڪ د خاني د کورني يو فاضل شاعر او ليکوال غري دي

ڀي د ۱۳۵۸ هـ ق کال د ذي الحجې ڀي ۲۰ نيته زېږيدلي او

ڀي ۱۳۲۳ هـ ق کال د ۶۴ کلن ڀي عمر وفات شوي دي،

د شاهداد خان، هغه د سرور خان، هغه د سردار خان، هغه

د شهباز خان، هغه د سعادت خان، هغه د افضل خان، هغه د

اشرف خان او هغه د خوشال خان ختڪ زوي و.

شير علي خان د خپل ستر نيڪه افضل خان ڀي پڙي ڀي

پښتو، فارسي او اردو ژبو د مجمع الانساب ڀي نامه يو

ڪتاب کڀي او د ختڪو د خاني د کورني شجرې او حالات ڀي

پکڀي راوڙي، دي د خپل ڪتاب ڀي سرريزه کڀي ليکي:

« وائي دابنده نادان ملو پء عصيان يعني خانزاده
 شهرعليخان پء خدمت دهوربنيارانو روشن دلائو کني
 پء ڊپر تواضع او نياز سره عرض د عاجزي پء دامضون
 لري چي هرگاه پء مطالعه دکتاب دتواريخ مرصع پء زبور
 دمعني آراسته او بناسته دي او پء مجلس دتاريخ دانو
 خلقو کني دکلو دسته دي. دي پء معني کني ددروکان
 دي او مصنف دده زمونږ نيکه محمدافضل خان دي چي
 ده خپل انساب يعني وارډ نسب نامه پء بڼه تفصيل سره
 له ابتدا د ملک اکوړ خان نه چي سرخپل زمونږ د خاندان دي
 تر خپلو فرزندانو پوري بيان کړي ده پء هسي عنوان سره
 چي بيا ورته حاجت دتقرير او تحرير نشته، له هغه مدت
 نه اوس زمونږ تر وخته پوري ډېر زمانه تېره شوي ده
 او پء دامنځ کني زمونږ پء خاندان کني ډېر بڼه علم دان
 او قابل. قابل کسان پء خپل. خپل وار سره هغه جهان ته
 لاړ شوي دي لېکن چا دهغونه پء جمع کولو ددې تقرير او
 پء کښلو ددې تحرير سعي کوبښښ نه دي کړي يعني دانښ
 نامه پي اوس کني شي هيچا کښلې نه ده داخو يو داسې
 معلوميري چي پء هغه وخت کني قسم قسم حادثات اودنگا
 رنگ تکليفات پء منځ ددوي کني راغلي وو. پء سبب
 دهغويوه کم فرصتي شوه، بله سراسر پي رغبي شوه،

اوس ڇي فضل د پاڪ سبحان دي او بيا ڪرم د نبي آخر
 زمان دي . نور حڪه زمونڙن حاڪم جناب نواب صاحب بهادر
 خواجه مجدد خان دي ڇي پڻ واسطه دروي سره زمونڙن خاندان
 واره برقرار دي ، چنانچه هريوڪس لڻ مون پڻ خواهش
 د خپل روزگار دي ، هرگاه ڇي رغبت د بنده پڻ لوستلو د
 ڪتابون او پڻ ليدلو د تاريخون او پڻ جمع ڪولو ددا رنگ حالونو
 لڻ هرڻه زيات وه . پس لڻ داسب پڻ ڊپر ڪوبنسن اومحت
 سره دانب نامه جمع ڪري شوه پڻ هسي مضمون سره ڇي
 انشاءالله لڻ ابتداء د خان مرحوم ڇي مصنف دڪتاب دي تر
 مون پوري ڇي اووه اٺه پيري تيري دي هين قدر به پکيبي
 تغير او نقصان راغلي نه وي اوڪه وي هم شايد ، حڪه ڇي
 بنده مرڪب لڻ سهوي او نسيان دي . اوس زمونڙن نوبت
 پڻ سر راغلي دي ڪه مون نه وو يقين دي ڇي پس لڻ مونڙه
 به داڪنل پڻ طور ديار داشت باقي پاتي شي ... (دجمع الانساب
 دياچه) .

خانزاده شهرعليخان پرنسب نامه سربربر نور ڊپر تصنيفونه
 هم درلودل او پڻ نظم او نثر دواپو ڇي ڪنل ڪول .
 د شهرعليخان پڻ نسب نامه ڪنبي زمونڙن لڻ موضوع سره
 مربوط دالاندي مطالب تر لاسه ڪيري :

۱- پڻ هغه جدول ڪنبي ڇي دختلو د ريسانو فهرست

لہٰذا ملڪ آڪور خان به بيا ترخيله وخته ليڪي د محمد افضل
خان پڻه برخه ڪنهن وايي :

۱. د حڪومت د پهل ڪال ۱۰۹۳ - د حڪومت پاي ۱۱۵۳ هـ ق . د
حڪومت دوره ۶۱ ڪاله ، د اورنگ زيب او بهادر شاه زمانه .
۲. د افضل خان خٽڪ د زامنو پڻه باب ليڪي :

« محمد افضل خان جي زمونڊ پڻه خاندان ڪنهن پڻه خان
مرحوم سره مشهور معلوم دي و دوي ته خداوند تعالي
انه فرزندان عنايت ڪري و و چنانچه سعدالله خان ،
ڪاظم خان لڙ يورې مورد ، محمد عليخان ، حسن عليخان لڙ بلي
موره ، عبید خان ، محمد عماد خان لڙ بلي مور . محمد اشرف
خان لڙ بيلي موره . محمد سعيد خان لڙ بيلي موره . پڻه دوي
ڪنهن سعدالله خان مشرو و او س پڻه شهيد خان سره مشهور
دي حڪه جي دلنڪر خان د لاسه جي زوي د محمد عليخان و
او دده و ياره و ، پڻه سراي ڪنهن شهيد شوي دي »

۳. د ٽاب پڻه اردو برخه ڪنهن د افضل خان د رياست

او سرداري پڻه باب ليڪي :

« ڪله جي اشرف خان بندي شو دده و رور بهرام د پلرني
رياست دعوي و ڪره ، خو خوشحال خان دمشري پگري خپد
نسي افضل خان ته ور پڻه سر ڪره محمد افضل خان يو
پوي سري و ، دهر ڪتابونه پي ليڪي وو - ده ۶۱ ڪاله مسنقل

حکومت و چلاوه، اته زامن پي درلودل پي دادوه پي د يادولو
وردي سعدالله خان او محمد عليخان، سعدالله خان (اسدالله
خان) له خپل پلار نه خپه شو. د قوملا زمانو سره تپري
ته ولاړ هلته پي د تپري رياست جوړ کړ. د محمد افضل
خان د وفات پوخ تاريخ څرکند نه دی.

۴- نسب نامه د اسدالله خان د حکومت دوره له ۱۱۵۴ تر
۱۱۸۰ هـ ق پورې ۲۷ کاله شمېري پي د نادر شاه او احمد شاه
دوره ده (۶۶).

پايلیکونه:

(۱) په دې برخه کې د کاظم خان شيدا د وينا
نمونې له کابل چاپ ديوان څخه پي په ۱۳۳۳ هـ ش کال
پښتو ټولني چاپ کړی، ر ا ا خيستل شوي دي. د تاريخي
مادو د تثبيت له پاره د اسلاميه کالج خطي نسخه لوستله
شوي او د کاظم خان شيدا د ديوان د خطي نسخو په باب
معلومات زماله «پښتو نسخې - د پښتوخوا او دنيا په
کتابتونونو کې» قلبي اثر نه اخيستل شوي دي.

(۲) د تاريخ مرصع اقتباسونه د ارواښاد استاد
کامل مومند له چاپ متن څخه شوي دي.

(۳) د سکندر خان خټک د دې قصيدې او ترجيع بند
بشپړ متنونه دده د ديوان په هغه قلبي نسخه کې دي

پي دڀستو کيڊي پڀنور پڀه کڀا بتون کڀني ساڻله کڀري .
ما د دوارو بڀر متونه پڀه دوهم توک ادبي ستوري
کڀني راورهي دي، د ۱۳۵۹ کال د کابل چاپ ۳۳۵-۳۶۲ مخونه.
(۴) د دې کتاب اقتباس دارو بناد استاد کامل مومند
له « ۱۶۳۰ » نومي کتاب نه شوي دي، ۲۰۶-۲۰۸ مخونه .
(۵) د ا متن هم دارو بناد استاد کامل مومند له ياد
شوي کتاب نه اخيستل شوي، ۲۰۹-۲۱۲-۲۱۵-۲۱۹ مخونه .
(۶) د دې نسب نامي د قلبي نسخي فوتو سڀتيا محترم پردل
خان خټک راسپارڻي وچي قلباً مننه ترې کوم .

خلورم خپرکی ترلاسه شوی نتیجه

د استفاق طمع به خه کرې له اخوانه
نتیجه یې ورکېده دی له کنعانه

د تېرو بندو اېنگلونو او روائتونو، شکونو او تکلونو
او سناونو او لاسوندونو د خپرې، تنقید او جاج په
نتیجه کې د کاظم خان شیدا د ژوند اړینه په لنډه
ډول داسې جوړولای او ترتیبولای شو:

د شیدا نوم «محمد کاظم» (۱) «تخلص» «شیدا» (۲)
په قام «افغان خټک» (۳) د خان د «خاندان» (۴) خانزاده د
د خوشال خان خټک کړوسی، د اشرف خان هجري لمسی
او د افضل خان خټک زوی و (۵) په سرای او افضل آباد

کڻي بي استوکنه کري و ه ۷۱ دی به خواني کڻي له چيل هاتري
 خخه د هندوستان پر دپس شو او په دي توگه يي د سرداري
 په سر پښو شوو او پيښد و نکو پښو ته شا کړه ۸۰ .
 دده پلار افضل خان خټک د ۱۰۷۴-۷۵ هـ ق کال شا او حو
 زېږېدلی و (۹)، په ۱۰۹۳ هـ ق کال کڻي يي چي پلار اشرف خان
 هجري د مغولو له خوا زندايي شو. خوشال خان خټک سرداري
 بهرام ته وسپارله خو افضل خان ونه منله او د بهرام تر
 منافقت وروسته په ۱۰۹۳ هـ ق کال د خټکو سردار شو (۱۰) او د
 ۱۱۵۳ هـ ق کال پوري يي د اورنگ زېب او دهغه د اخلافو د
 حکومت په دوره کڻي سرداري ۶۱ کاله دوام وکړ (۱۱) چي تر
 سرداري وروسته يي د پاتي ژوند په باب معلومات نشته او
 د مرگ نېټه يي نا معلومه ده (۱۲) .

د افضل خان خټک د واده په باب د سکندر خان خټک له
 دې زېري خخه چي په اشرف خان يي کوي :

«بهادر خان» «صيف خان» لمسي دې لکه گل دي

خدای دې دواړه خار صاحب ته مبارک کا (۱۳)

خرگندېري چي افضل خان تر ۱۰۹۳ کال وړاندې يعني د خاني
 او سرداري تر پيلېدو مخکښې واده کړی و او داوخت د
 دوو ماشومانو پلار و .

ښکاري افضل خان خټک د ۶ کلنۍ ۱۷ کلنۍ په سر

واده کړی وی او دایوه عادي خبره ده ځکه هغه وخت د
 خانانو او شتمنو په کور نیوکښې اولادونو ته له ځوانېدوسه
 سم وروڼه غوښتل کېدل ، لکه افضل خان چې په خپله
 هم خپل زوی محمد عليخان ته تر پنځلس کلنۍ وړاندې
 د محبت لور غوښتې وه (۱۴) او تر ۱۱۳۵ هـ ق کال وړاندې
 یې محمد اشرف خان ته هم د ۱۴ کلنۍ شا او خوا واده کړی
 ؤ (۱۵) . ده په ۱۰۹۳ کې دوه زامن د «بهارخان» او
 «سپ خان» په نومونو درلودل (۱۶) چې بهادرخان په تاریخ
 مرصع او مجمع الانساب کې نه دی یاد شوی بنایي په
 ماشومتوب کې مړ شوی وی خو «سپ خان» د «سپ الله
 خان» او «سپ خان» په نامه شته چې په ۱۱۱۹ هـ ق کال یې د لاجي
 پوځدار ټاکلی دی (۱۷) او هم یې بل زوی د محمد سعید
 خان په نامه دی چې دې یې هم په ۱۱۲۹ هـ ق کال د لاجي پوځدار
 ټاکلی دی (۱۸) کېدای شي دا دواړه د یوې مور زامن وي .
 د ۱۱۱۴ هـ ق کال شا او خوا افضل خان خټک د وې لاولده
 بیباني درلودې چې یوه بی بی آيسه نومېده او بله د بی بی
 نېکبختې ورېره وه . بنایي دا وخت یې لومړۍ مېرمن مړه
 شوې وي ، دی د بی بی نېکبختې په ټینکار او ملتیا فقیر جمیل
 بېگ ته د زوی د غوښتلوله پاره دعاته ورغی ، هغه زېږي
 ورکوي چې : نېکبخته ته به یو زوی غواړې ما فی الحال

دوه وليدل نور به هم پسي وشي او همد او ه پچ محمد
 علي او محمد حسن د بي بي آيسي له نسه په ۱۱۱۵- او- ۱۱۱۶
 هـ ق کلونو کښې يو په بد پسي پېدا شول خودوهي بي بي
 يي خه ورته ونه وي ، هغه ل اولده پاتي شوه (۱۹) تردې
 کال (۱۱۱۶) پورې فقير جميل بگ ژوندي و او په همدې
 کال ومړ؛

چون دفت از جهان اين کرامت خديو

بجز "ق" آمد ز عالم " غرليو "

(۱۲۱۶ - ۱۰۰ = ۱۱۱۶ هـ ق) (۲۰)

له افضل خان خټک کره په ۱۱۱۹ هـ ق کال اسدالله او په
 ۱۱۲۱ هـ ق کال محمد اشرف خان پېدا شول (۲۱) د محمد علي خان
 مور د بي بي آيسه، په ۱۱۳۰ هـ ق کال مړه شوه (۲۲)
 تاريخ مرصع چي تر ۱۱۳۶ هـ ق کال پورې واقعات پکښې
 داغلي د افضل خان خټک د نورو زامنو او ماندينو ذکر نه
 لري او داهم د نورو پېښو په ترڅ کښې په ضمني ډول ياد
 شوي دي .

مجمع الانساب چي د افضل خان خټک د سرداري تر پايه
 (۱۱۵۳ هـ ق) پورې دده په باب غږېږي ليکي چي دده له پخوا
 ماندينو نه اته زامن درلودل : سعدالله خان او کاظم
 خان له يوې مورې ، محمد علي خان او حسن علي خان له بلې مورې ،

عبدالخان او محمد عباد خان له بلي مورده ، محمد اشرف خان
له بلي مورده او محمد سعيد خان له بلي مورده (۲۳) .

د تاريخ مرصع او مجمع الانساب په پېښو کښې تناقض لري ،
د تاريخ مرصع په قول په ۱۱۱۴ هـ ق کال افضل خان دوه مانيښي
درلودې چې له يوې نه محمد علي خان او محمد حسن خان وزېږېدل
خود بلي اولاد نه و ، ده دوه مشر زامن سپه الله خان او سعيد
خان هم درلودل چې يوي په ۱۱۱۹ - و بل په ۱۱۲۹ هـ ق کال دلاچي
پوځداران ټاکلي وو - د سکندر خان په وينا سپه الله خان
د اشرف خان تر بندي کېدو (۱۰۹۲ هـ ق کال) وروسته او د ۱۰۹۳
هـ ق کال د محرم تر ۴ وړاندې زېږېدلي نو يقيناً دادوه زامن
يې له بلي مانيښي يا نورو مانيو څخه وو ، همداران په تاريخ
مرصع کښې د اسد الله خان او محمد اشرف خان د ميندو د
يادولو ضرورت نه دی پېښ شوی (۲۴) خو کوم تناقض چې
را منځ ته شوی هغه دادي چې په تاريخ مرصع کښې د افضل
خان د شپږو زامنو نومونه : سپه الله خان ، محمد سعيد
خان ، محمد علي خان ، محمد حسن ، اسد الله خان او محمد اشرف
خان راغلي (۲۵) خو په مجمع الانساب کښې د سپه الله خان
نوم نشته ، محمد حسن د حسن علي په نوم راغلی ، اسد الله
خان د سعيد الله خان په نوم راغلی خو په حاشيه کښې اسد الله
هم ورسره شته (يعني دی په دواړو نومونو يادېدلی)

کاظم خان ، عبد خان او محمد عماد خان نوي نومونه
 دي چي تاريخ مرصع يې نه يادوي او هم سعدالله خان
 تر ټولو مشر کڼل شوي چي داسمه نه ده اما څرنگه چي
 سرداري ده تر لاسه کړې نو شهرعليخان فکر کړي چي
 دي به تر ټولو مشر وي (۱۲۶) همدا راز عبد خان بنايي د
 همغه عابد خان بل نوم وي چي کاظم خان شيدا دخپل
 ديوان نسخه دده په لاس مجدي صاحبزاده ته لېږلې ده (۱۲۷).
 څرنگه چي تاريخ مرصع تر ۱۱۳۶ هـ ق کال وروسته
 پېښې نه لري او مجمع الانساب تر ۱۱۵۳ هـ ق کال پورې
 د افضل خان خټک ژوند يقيني کوي نو ځکه په دې مورد
 کښې دده د زامنو پېدا کېدل يوه عادي او طبيعي خبره ده
 چي په دې توگه مجمع الانساب د تاريخ مرصع معلومات ماتوي
 نه بلکې بشپړوي يې .

په رواياتو کښې د کاظم خان شيدا زېږېدل د ۱۱۳۵-
 ۱۱۴۰ هـ ق کلونو تر منځ اټکل شوي ، په دې برخه کښې نه
 ماتروني او نه زيات روښانوونکي سند نه شته نو ځکه
 همدا اټکل په دې برخه کښې تر اوسه يوښه اټکل
 پيلوي شو .

کومه مرثيه چي د کاظم خان شيدا په ديوان کښې د
 ده د والد په نوم چاپ شوې ، سمه نه ده ، دا او ورپسې

قطعه يې د «والدي» په مرينه دي چې دا خبره هم د خطي
نسخو د دود او هم دده د بېتونو د جوړښت او بشپړتابه
په اساس معقوله او د منلو وړ ده (۲۸).

همدا راز د مجمع الانساب د ليکنې له مخې محمد کاظم
د اسدالله خان سکني ورور دی او اسدالله خان د ۱۱۱۹ هـ ق
کال شا او خوا زېږېدلی او هم څرنگه چې د ۱۱۱۴ هـ ق کال
شا او خوا دده د مور يادونه نشته نو دده له مور
سره د افضل خان خټک د واده کولو وخت د ۱۱۱۵-۱۱۱۸ هـ ق
کلونو په موده کې اټکلولى شو، که د اسدالله خان
او محمد کاظم خان دوى مور د واده په وخت کې د ۱۶
يا ۱۸ کلونو زېږېدو وخت يې د ۱۱۰۰ هـ ق کال شا او
خوا کېلاى شو او که د افضل خان خټک دا بي بي د ۱۱۰۰ هـ ق
کال زېږېدې وگڼو نو په ۱۱۸۹ هـ ق کال چې وفات شوې
او کاظم خان شيدا يې دوى مرثيې ويلې دا د ۱۸۹ کلونو
عمر درلودونکې وه، چې دا عمر هم له طبيعي او هم
له عقلي نظره نامناسب نه دی نو د شيدا د ديوان د دې
مرثيو نتيجه به دا وي چې دا دواړې قطعې ده د خپلې
مور په مرينه ويلې دي.

که څه هم اسدالله خان د شيدا سکه ورورؤ (۲۹)

خوله يوي خوا دده له سردارى او جاگير سره مينه نه وه

اوله بله پلوه دخانی او سرداری په سر ددوی
 کورنی شخړې ناوړه حالت ته رسېدلې وې نوځکه
 ده په خوانی وطن پرېښود او دهند مسافر شو، دې
 پېښو ته دده په دیوان کې تلمیحي اشارې شوې
 دي (۳۰) او همدا ناوړه حالت ددې باعث شو چې دده ورو
 اسدالله خان دده د وراره لښکر خان په لاس ووژل
 شي (۳۱) او همدې پېښې کاظم خان هم دردولی او
 ژړولی دی.

له حب جاهه په زړه کې سوریم

د ملنگی و کارته جور ییم

سرې خوړلی د شیرین ووردی

له زندگي تر حلقه مور ییم (۳۲)

شیداحنفي مذهب، دنقشبندیه طریقې صوفي (۳۳)،

دینداره او پرهیزگاره انسان و (۳۴)، واده یې نه وکړی

او په کومه قطعه کې یې چې د «قره عین» په مرینه

او بڼکې تویې کړې او قره العین د زوی استعاره ده خر

دا دده زوی نه بلکې زوی خوانده یې و چې دسړي

د مصرع، د «بدان» کلمه مراحت پرې کوي. یعنې: زما

د سترگو کسی یې وپوله!

د شیدا شعر او شاعري په پښتو ادب کې ځانگړی

منفرد مقام لري او د تذکره کاملان رامپور دالیکنه
ي نه داسې خوک داغلی نه به راشي حتی په فارسي
کښې هم د بحث وړ دی (۳۵) که کامل صاحب مبالغه
او غلو هم کښې (۳۶) دده د انفرادیت په برخه کښې دېره
مساله به ښکاري.

شیدا د نواب محمد فیض الله خان په عهد کښې د
میاستي د روو روپو نوکري درلوده (۳۷) او تر پایه
خپل پلرني ټاټوبي ته به دی راستون شوی

د شیدا د مړینې تاریخي ماده د دل نظیر =

(۱۱۹۴ هـ ق) په نورو کښې نغبتې ده چې یوه ناپېژندل
شوی کالی شاعر ویلي ده (۳۸) او دا خبره تر خوڅې
ماتوونکې سند^{بیت}ه شي او تر دې کال وروسته دده
د ژوند نورې نخبې نشانې ونه موندلې شي، دمنلو
وړ ده

به پای کښې ده د لوی عالم استاد کامل مومند
روح ته دعا کوم ځکه که دوی په دې موضوع کښې عالمانه
شکونه او ټکونه نه وای کړي زما به ددې لیکنې لور
ته پام نه و او بنسټی او دا رساله به نه وه کښل شوې

پایلیکونه:

- (۱) د دیوان سرریزه ، دده په خپل قلم .
- (۲) همدا سرریزه .
- (۳) همدا سرریزه .
- (۴) دیوان ، د پښتو د شعر حسب حال ، ۱۴ مخ .
- (۵) تذکره انتخاب یادگار ، د ارواښاد استاد کامل د ۱۶۳۰ کتاب
په حواله ، ۲۰۶ مخ .
- (۶) مجمع الانساب د خانزاده شېرعليخان، قلمي نسخه .
- (۷) د کاظم خان شیدا د دیوان بېلابېلې برخې .
- (۸) د دیوان بېلابېلې برخې .
- (۹) دا اټکل د سکندر خان خټک له هغه منظوم لیک نه چې په
۱۰۹۳ هـ ق کال یې د اشرف خان په نوم لیکلی او هلته
دی د شلوکلوکم وزیات کښي ، کولای شو . د لیک قلمي
متن د سکندر خان د دیوان په هغه نسخه کښي چې په
پښتو اکیدي کښي خوندي ده . راغلی او د لیکوال د دوهم
توک ادبي ستوري په ۲۴۴-۶۲ ۳ مخونو کښي خپور
شوی دی ، او هم افضل خان په تاریخ مرصع کښي
د ۱۰۹۲ کال د پېښو په ترڅ کښي خان د ۱۶-۱۷ کلونښي .

(۱۰) دا موضوع په تاريخ مرصع كېنې افضل خان خټک په

تفصيل ليکلي ، ۴۹۲ - ۵۰۰ مخونه .

(۱۱) مجمع الانساب ، د خانزاده شېرعليخان ، قلبي نسخه .

(۱۲) همدا اثر .

(۱۳) د سکندر خان خټک ليک ، اربني ستوري ۲ ، ۳۵۴ مخ .

(۱۴) تاريخ مرصع ، ۴۰۱ مخ .

(۱۵) تاريخ مرصع ، ۴۴۱ مخ .

(۱۶) د سکندر خان ليک .

(۱۷) تاريخ مرصع ، ۳۸۵ مخ .

(۱۸) تاريخ مرصع ، ۴۱۳ مخ .

(۱۹) تاريخ مرصع ، ۶۰۳ مخ .

(۲۰) په تنگه و سې د فقير جميل بېگ د قبر ډبره .

(۲۱) تاريخ مرصع ، ۴۱۷ مخ .

(۲۲) تاريخ مرصع ، ۴۱۶ ، ۴۱۸ مخ .

(۲۳) مجمع الانساب ، قلبي نسخه .

(۲۴) مجمع الانساب دا ذکر کوي .

(۲۵) تاريخ مرصع ، بېلا بېلې برخې .

(۲۶) مجمع الانساب

(۲۷) وگورئ د ديوان سريزه ، د شيدا په خپل قلم

(۲۸) وگوسی دد د دیوان خطی او چاپی نسخ

(۲۹) مجمع الانساب .

(۳۰) موبن له دیوان به په . ریم خپری کبني کافي زموني ورکړي دي .

(۳۱) مجمع الانساب .

(۳۲) دیوان .

(۳۳) دیوان ، دده دخپل قلم سر میزه .

(۳۴) تذکره انتخاب یادگار او تذکره کاملان رامپور ، داروا بناد

کامل ، د ۱۶۳۰ کتاب په حواله ، ۲۰۷ مخ

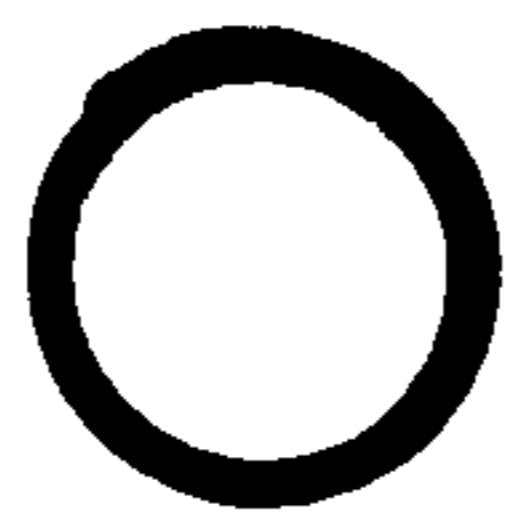
(۳۵) تذکره کاملان رامپور ، دیاد شوي کتاب په حواله .

(۳۶) استاد کامل ، ۱۶۳۰ نوی کتاب ، ۲۰۹ مخ .

(۳۷) تذکره انتخاب یادگار ، داروا بناد کامل دیاد شوي کتاب

د ۲۰۷ مخ په حواله .

(۳۸) تذکره کاملان رامپور ، استاد کامل په حواله .

نومليک

د وگړيو، ځايونو، نسلونو، کتابونو او نورو نومونو نه

په دې نومليک کښې د ځايونو نومونو ته دستوري * نخبه شري، کتاب ته «ک» نسلونو ته «ن»، علي او نشايي مرکز و نومه «م» او نورو ته واضح توري کښل شوي دي

افغان (ن): ۲۶، ۲۷، ۸۰	آزاد خان: ۶۱
* افغانستان: ۲، ۱	آيسه، بي بي: ۸۳، ۸۲، ۶۳
افغاني (ن): ۱، ۱۲، ۱۸، ۲۳، ۲۶، ۲۷	احمد (پاک): ۲۸
اکوړ خان (ملک): ۷۷، ۷۵	احمد شاه: ۷۸
* اکوړی: ۴۴	ادرا اشاعت سرحد: (م) ۶
الله داد خان خوېشکي: ۵۶	د ادبياتو پوهنځی: (م) ۲۳
الله نور: ۸، ۱۳، ۱۳، ۱۸، ۲۰، ۲۱، ۴۹	ادبي ستوري (ک): ۷۹، ۸۹، ۹۰
امير خان: ۵۵، ۵۶، ۶۱	اردو (ژبه): ۷۷، ۷۴، ۷۰
انوار الحق (داکتر): ۲، ۴۵، ۴۶	اسد الله خان: ۳، ۴، ۹، ۱۰، ۱۳، ۱۴
اورنگ زيب: ۷۷، ۸۱	۲۱، ۶۴، ۶۵، ۷۸، ۸۳، ۸۴
* ايران: ۷۲	۸۷، ۸۶
* باجوړ: ۳۸	اسلام خان (خانصاحب): ۵۱
بادشاه (اورنگ زيب): ۵۵، ۵۶، ۵۸، ۵۹	اسلاميه کالج کتابتون (م): ۵۱، ۵۲، ۷۸، ۷۹
بادي: ۵۷	اشرف خان: ب، ۱، ۳، ۹، ۱۱، ۱۵، ۱۶
* بدخشان: ۲۷	۱۸، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۶۲، ۶۷
برپتېش موزيم (م): ۴۹	۷۴، ۷۷، ۸۰، ۸۱، ۸۴، ۸۹
* بريلی: ۳۱	افريدي (ن): ۵۹
* بگرامي: ۶۱	* افضل آباد (باغ): ۱۳، ۲۹، ۵۳، ۶۶، ۸۰
* بنکاله: ۳۱	افضل خان خټک: ب، ۱، ۳، ۷، تر ۲۳، ۵۳
بهادر خان: ۶۹، ۸۱، ۸۲	تر ۵۵، ۵۷، ۶۲، ۶۳، ۶۷، تر
بهادر شاه: ۷۷	۶۹، ۷۴، ۷۵، ۷۷، ۸۰، تر ۸۱
بهرام: ۹، ۱۵، ۵۵، تر ۶۲، ۷۷، ۸۱	۹۰، ۸۹

* تپری : ۷۸
 * جلال آباد : ۶۱
 جم (پاچا) : ۳۵، ۳۶
 * جمروړ : ۵۶
 * جینا کر : ۶۲، ۶۵
 د چاپ زی (م) : ۲۳
 * چلیکا (خټک) : ۷۲
 * خلوزي : ۶۱
 حبیبی، علامه عبدالحی : ۵، ۲
 * حسن ابدال : ۴، ۱۰، ۶۴
 حسن علیخان : ۷۷، ۸۳، ۸۴
 حنفی (مذهب) : ۲۵، ۱۷
 حیات افغانی (ک) : ۱
 حیات خان، ډیپتی : ۱۹، ۱
 خالد خان : ۶۹
 خان (اشرف خان) : ۵۷
 خان (خوشحال خان) : ۲۴ تر ۲۷، ۵۷
 تر ۵۹، ۸۰
 خان جنت مکان او جنت نیشان (اشرف خان)
 : ۵۴ تر ۵۸ تر ۶۰
 خانزاده (شیدا) : ۴۱، ۷۰، ۸۰
 خانصاحب (اشرف خان) : ۶۹، ۱۱
 خان عالیشان (شیدا) : ۷۱، ۷۲
 خان علیین مکان (خوشحال خان خټک) :
 ۵۴، ۵۵، ۵۷، تر ۶۰، ۶۲
 خان مرحوم (محمد افضل خان) : ۷۶، ۷۷
 خټک (ن) : ۱۱، ۱۳ تر ۱۸، ۲۵، ۴۴، ۷۰
 ۷۱، ۷۴، ۷۶، ۸۰، ۸۱
 خواجه محمد خان : ۷۶
 خورشید جهان (ک) : ۱، ۹، ۱۰
 خوشحال خان خټک : ب، ج، ۱، تر ۴، ۹،
 ۱۱، ۱۶ تر ۱۸، ۲۵، ۲۷، ۵۴، ۵۵،
 ۷۴، ۷۷، ۸۰، ۸۱
 خوشحال خان (د افضل خان لمسی) : ۱۰
 * خیبرآباد : ۶۰، ۶۵

پښوا عبدالرؤف : ۶۲، ۴۵، ۴۰
 پردل خان خټک : ۷۹
 پښاور : وگ : پېښور
 پښتانه (ن) : ۳، ۴، ۱۵، ۲۲، ۲۵، ۳۱،
 ۶۸، ۷۱، ۷۲
 پښتانه شعراء (ک) : ۲، ۵
 پښتو : وگ : پښتانه
 پښتو ژبه : الف، ب، ج، ۲، ۳، ۱۹،
 ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۷۱، ۷۲، ۷۴، ۸۷
 د پښتو ادب تاریخ (ک) : ۲، ۶
 پښتو اکېډمی (م) : ۶، ۷۹، ۸۹
 پښتو ټولنه (م) : ۵، ۶، ۷۸
 د پښتو د پیاوړتیا او پرمختیا امریت (م) :
 ۵
 پښتو کرامت (ک) : ۱
 پښتون : وگ : پښتانه
 پښتونخوا : ۴۹، ۷۰، ۷۲
 پښتو نسغې د پښتونخوا او دنیا په
 کتابتونونو کې (ک) : ۷۸
 * پېښور : د ۲، ۵، ۶، ۲۳، ۵۱، ۵۶،
 ۵۷، ۶۱، ۶۲، ۷۹
 پلاوډن : ۱، ۱۵، ۱۸، ۱۹
 تاریخ ادبیات سرحد (ک) : ۲، ۶
 تاریخ مرصع (ک) : ج، ۲، ۵، تر ۸، ۱۰،
 ۱۲، ۱۵، تر ۱۷، ۲۰، تر ۲۳، ۵۳،
 ۵۴، ۶۳، ۷۵، ۷۸، ۸۲، تر ۸۵،
 ۸۹، ۹۰
 تذکره انتخاب یادگار (ک) : ۲۲، ۷۰، ۷۱، ۸۹، ۹۱
 تذکره تکمله الشعراء (ک) : ۷۱
 تذکره کاملان رامپور (ک) : ۲۲، ۵۰،
 ۵۲، ۷۱، ۸۸، ۹۱
 تریبولاق : ۵۸، ۶۰، ۶۵
 * تنکارو : ۹۰
 تواریخ مرصع (ک) : وگ : تاریخ مرصع
 * توکی : ۶۱
 * تیراه : ۳۰

* دکن : ۶۹

دیوان (د خوشال خان) (ک) : ۲۵

دیوان د سکندر خان (ک) : ۷۸، ۷۹

دیوان (د کاظم خان) : ۵، ۷، ۱۱، ۱۲، ۱۶، ۱۷

۲۵، ۲۹، تر ۳۰، ۳۴، ۴۲، ۴۴

۴۵، ۴۸، ۴۹، تر ۵۲، ۷۲، ۷۳، ۸۵

تر ۱۷، ۱۹، تر ۹۱

دیوان کاظم خان شیدا (دهمیش) (ک) : ۶، ۲

دیوان کاظم خان شیدا (د پکتوانوار الحق) :

۶، ۲

راجه رام سنگه : ۵۶

راجه تول رای : ۷۲

* رامپور : ۴، ۵، ۱۴، ۳۱، ۷۱

راور پتی : ۱، ۱۲، ۱۷، تر ۱۹، ۲۳، ۴۹

رای مان سنگه دیوان : ۶۱

رحمت خان، حافظ : ۵۲

رشاد، پوهاند عبدالشکور : ۳، ۵، ۶

رشتین، پوهاند صدیق الله : ۲، ۶، ۱۱، ۱۵، تر

۱۷، ۱۹، تر ۲۱، ۲۳، ۴۱

رضاهمدانی : ۶، ۲

رفیع، حبیب الله : د

* روه : ۲۶، ۲۹، ۳۱، ۳۲، ۳۹، تر ۴۲

روهي ادب (ک) : ۳۰، ۶

دریاست سوات کتب خانه (م) : ۵۰، ۷۲

زنجیری (لیک دور) : ۴۶

* سرای : ۵، ۱۳، ۱۴، ۱۷، ۱۸، ۲۷، تر

۳۱، ۴۴، ۵۳، ۵۶، ۵۷، ۶۴، ۶۵

۷۷، ۸۰

سردار خان : ۷۴

سرفراز خان : ۴۸

سرور خان : ۷۴

* سرور مبله : ۵۳، ۵۱

* سرهند شریف : ۴، ۵

سعادت خان : ۷۴

سعد الله خان : ۷۷، ۷۸، ۸۳، تر ۸۵

سعید خان : ۱۳، ۲۱، ۶۴، ۶۵، ۸۴

سکندر خان ختک : ۶۶، ۶۷، ۷۸، ۸۱،

۸۴، ۱۹، ۹۰

سلیم : ۷۲

سلیمان : ۳۶

* سمه : ۳۱

* سوات : ۳۱

سید پهولا : ۵۶

سید علی محمد خان نواب : ۷۱، ۷۲

سیف الله : ۱۳، ۲۰، ۶۳، ۶۴، ۸۲، ۸۴

سیف خان : وگ : سیف الله

* شاله مان : ۶۷

* شاهجهان آباد : ۵۰، ۵۱

شاهداد خان : ۷۴

* شگی : ۵۴

شوق حافظ احمد علی : ۷۱

شوکت بخارایی : ۷۲

شهامت خان : ۵۶

شهباز خان (د خوشال بابا کوی) : ۷۴

شهباز خان (د محبت پلار) : ۶۴

شهید خان (سعد الله خان) : ۷۷

* شیخ جیو (زیارت) : ۵۸

شیدا، کاظم خان : الف، ب، ج، ا، تر ۳۹،

۴۱، ۴۲، ۴۴، تر ۴۶، ۴۸، تر ۵۴، ۷۰، تر

۷۴، ۷۷، ۷۸، ۸۰، ۸۳، ۸۵، تر ۹۰

* شیدو : ۶۵

شیرعلی خان : ۷۴، تر ۷۶، ۸۵، ۸۹، ۹۰

شیر محمد خان کنده پور : ۱، ۹، ۱۹

* بنادی پور : ۵۴

دینوونی او روزنی وزارت (م) : ۶

صائب تبریزی : ۷۲

* صوبه سرحد : ۲

صیف خان (هم وگ : سیف الله) : ۶۹، ۸۱

۸۲

طائر، پروفیسر محمد نواز : ۳، ۶

ظفر خان : ۶۱

عابد خان (د خوشال خان زوی): ۵۸
 عابد خان (د شېدا او رور): ۱۳۰، ۲۲، ۸
 ۱۸ تر ۲۰، ۴۳، ۵۸، ۱۵
 عبید خان: ۷۷، ۱۴، ۱۵
 عثمان، ملا: ۵۷، ۵۸
 * غالي دېر: ۵۶
 غلام معصوم (پير): ۵
 غني کشمیری: ۷۲
 فارسي ژبه: ۷۱، ۷۲، ۷۴، ۸۸
 فارغ بخاري: ۶۰، ۲
 فتح الله: ۱۲، ۱۳، ۲۰، ۲۱، ۴۹
 فرهنگ زبان و ادبيات پشتو (ک): ۶۰، ۲
 فقير جميل بېگ: ۶۳، ۸۲، ۸۳، ۹۰
 فيض الله خان، نواب: ۷۱، ۴
 فيض علي: ۵۰، ۷۳
 قاسم بېگ: ۵۰، ۷۳
 * کابل: ۲، ۵، ۶، ۲۳، ۵۵، ۶۱، ۶۷، ۷۹، ۷۸
 کابل پوهنتون (م): ۱۱، ۲۳
 کابلي شاعر: ۷۳، ۸۸
 کادي: ۵۷
 کاظم (د سراي يوبل شاعر): ۴۴
 دکاظم شېدا ديوان (د بېنوا) (ک): ۲، ۶، ۷۸
 کا کاخيل، ميا تقويم الحق: ۱۴
 کامل، استاد دوست محمد خان مومند:
 ج، ۲، ۳، ۵، ۷، ۹ تر ۱۵، ۱۹، ۲۲ تر
 ۲۴، ۴۸، ۵۱، ۷۸، ۷۹، ۸۸،
 ۸۹، ۹۱
 * کتهير: ۳۰، ۳۱
 دکراچي ملي موزيم (م): ۵۱
 * کرپه: ۶۱
 * کشمير: ۴، ۶۷
 کلید افغاني (انگليسي ژباړه) (ک):
 ۱، ۱۸، ۱۹
 * کمايون (غ): ۷۲
 * کنعان: ۳۲، ۸۰

* کوز تا کال: د
 کلشن روه (ک): ۵، ۶
 * کوالير قلا: ۵۹، ۶۰
 گوهر: ۶۹
 * لارچي: ۱۳، ۵۸، ۶۳ تر ۶۵،
 ۱۲، ۱۴
 * لشور: ۵۹، ۶۰
 لنگر خان: ۷۷، ۱۷
 * لنگر کوت: ۵۶
 لری خان (د خوشال خان): ۵۸، ۵۹
 مجمع الانساب (ک): ۷۴ تر ۷۶، ۷۸،
 ۷۹، ۸۲ تر ۸۶، ۸۹ تر ۹۱
 محبت خان: ۶۴، ۱۲
 معمار باب، ملک: ۶۱
 محمد اشرف (د افضل خان زوی):
 ۱۳، ۲۱، ۶۴، ۶۵، ۷۷، ۸۴ تر ۸۴
 محمد افضل خان: ۷۵ تر ۷۸ هم وگ:
 افضل خان خټک
 محمد حسن: ۱۳، ۲۱، ۶۳ تر ۶۵، ۸۳،
 ۸۴
 محمد سعيد خان: ۶۳، ۶۴، ۷۷، ۸۲،
 ۸۴ هم وگ: سعيد خان
 محمد عابد: وگ: عابد خان
 محمد علي خان: ۱۰، ۱۳، ۲۱، ۶۳ تر ۶۵،
 ۷۷، ۷۸، ۸۲ تر ۸۴
 محمد عباد خان: ۷۷، ۸۴، ۸۵
 محمد فيض الله خان، نواب: ۸۸ هم وگ:
 فيض الله خان
 مجدي صاحبزاده: ۵، ۴۲، ۸۵
 مرهټه (ن): ۱۰
 مغل (ن): ۵۸، ۶۲، ۶۸، ۸۱
 ميرز خان: ۶۱
 ميا عمر: ۵۲
 ميا غلام حيدر اخونزاده: ۵۰، ۷۳
 ميا محمد: ۴۹
 ميا محمد عمر: ۴۲ هم وگ: ميا عمر

ميا محدي : ۴۲ هم وگ : محدي صاحبزاده .

مير مينايي : ۷۰

ميکنزي : ۴۹

نادر شاه : ۷۱، ۷۲، ۷۸

ناصر سرهندي : ۷۲

نامدار : ۵۳، ۶۵

نبي آخر زمان : ۷۶

نسب نامه (ک) وگ : مجمع الانساب .

* نظام پور : ۵۴، ۵۸، ۶۰، ۶۲، ۶۴

نقشبنديه (طريقه) : ۵، ۲۵، ۸۷

* نوبنهر : ۵۳

ننگ بخته، بي بي : ۶۳، ۸۲

* نيلاب (غابني) : ۵۵

وېر مه (مجله) : ۱۱، ۲۳

* وگي : ۲۹، ۵۳

هجري، اشرف خان : ۱، ۳، ۱۶، ۸۰، ۸۱، ۸۹ هم وگ : اشرف خان .

هېش خليل : ۲، ۶، ۴۵، ۴۶، ۵۱، ۵۲

* هند : ۲۸، ۲۹ تر ۳۱، ۳۹، ۴۰، ۴۲، ۸۷

* هندو بار : ۳۱

* هندوستان : ۳۰، ۳۲، ۷۱، ۷۲، ۸۱

هندي (ن) : ۴، ۲۲

هيوارد مل، زلعي : ۲، ۶

هيوز : ۱۲، ۱۷، ۱۸

۱۶۳۰ (ک) : ۲۲، ۲۳، ۷۹، ۸۹، ۹۱

يوسف : ۳۲

يونيورستي بک ايچنسي (م) : ۵، ۶

B
1.237
RAF
5561

د امان کتاب له خپرونو څخه

پېښور

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**